ژبنی څیړنی

مؤلف :

Ketabton.com

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه کتاب دوز مې مجلې د ۱۳۵۰ کال دلو مړۍ
او دو همې گڼې په بدل کې چاپ شوی دی .

د کتاب د بین المللی کال په مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبنې څېړنې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

مضمون	مخ
لومړۍ خبرې	۱
ژبپوهنه او د هغې څانګې	۵
ژبه او لیک	۶
د انسان صوتي غړي	۸
د آوازونو وتونځي	۱۰
د آوازونو ډولونه	۱۳
فونیتیکس او فونیمیکس	۲۵
فونیم	۲۸
مورفیم	۳۱
مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه ډولونه	۳۶
دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې	۴۱
لهجوي اطلس	۵۶
د لهجوي اطلس اصطلاحات	۶۷
یادونه	۷۰
مأخذونه	۷۲

لومړۍ خبرې

په اوسنۍ نړۍ کې د ژبې پوهان په دې عقیده دي چه که سړی وغواړي چه یوه ژبه په داسې توګه تدریس کړي چه شاګرد په لږ وخت کې هغه ژبه زده کړي نو دا ضروري ده چه د مخه تر تدریس، هم د شاګرد د مورنۍ ژبې او هم د هغې ژبې چه شاګرد یې زده کول غواړي فونیمي او مورفیمي تجزیه وسي او د دغو دواړو ژبو ساختمان او جوړښت او نور خصوصیات په صحیح ډول سره څرګند سي، وروسته د دغو دوو ژبو د ساختمان د مقایسې او پرتلې له مخې د هغوی د ساختمان توپیرونه معلوم سي .

دا ځکه چه هرکله چه سړی کومه ژبه زده کوي، ځکه چه دی د خپلې ژبې له ساختمان سره له کوچنیوالي څخه عادت لري نو که څه هم دی په دې وپوهیږي چه د ده مورنۍ ژبه او دا بله ژبه د جوړښت له مخې توپیر سره لري خو بیا هم د خپل عادت له مخې هغه مطالب چه په نوې ژبه کې یې اداکوي د خپلې ژبې د جوړښت له مخې

ترتیبوي . او ترڅو چه د ژبې شاګرد و دغو تو پیرونو ته متوجه نسي او په دغه برخه کې ښه مشق او تمرین ونکړي ، د نوي ژبې د استعمالولو په وخت کې به د غو برخو کې تل له غلطیو او اشتباه ګانو سره مخامخ کیږي .

د بېلو بېلو ژبو ویونکې دیوې بلې ژبې په زده کړه کې بېل بېل مشکلات لري . که یو انګریزي ژبې او یو دري ژبې ویونکی غواړي چه پښتو زده کړي ، د دوی مشکلات سره یو شی ندي . د مثال په توګه د پښتو د دې دوو جملو (زه ډوډۍ خورم ، ما ډوډۍ وخوړه) په زده کړه کې پرته له فونیمي مشکلاتو څخه انګریزي ژبې د وه مشکله لري : یو دا چه د دې په ژبه کې فعل د نومونو او جملو په پای کې نه راځي ، بل دا چه په انګریزي کې د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کې یوازې یو ضمیر (I) موجود دی . مګر په پښتو کې دوه ضمیرونه (زه ، ما) استعمالیږي او د غه هر ضمیر د استعمال ځای او مشخص ځایونه لري . نو ښایي چه د اهر و مرو ده ته و زده سي چه په پښتو کې فعل په کوم ځای کې راځي او په کوم ځای کې (زه) و وایي او په کوم ځای کې (ما) . دري ژبې بیا د فعل په برخه کې دو مره مشکلات نلري خو د نومونو او ضمیرونو په برخه کې هغه مشکلات چه انګریزي ژبې یې لري دري ژبې یې هم لري . دغه رنګه د (دا زما کور دی) په برخه کې انګریزي ژبې د (زما کور) په برخه کې څه مشکل نلري . ځکه چه دی په خپله ژبه کې هم لومړی (زما) او بیا (کور) استعمالوي (my home) ، خو دري ژبې د مشکل سره مخامخ کیږي . ځکه چه دی په دري ژبه کې لومړی (کور) او بیا (زما) وایي (خانهٔ من) .

دغه رنګه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره یو شی ندي نو په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې هم د ژبې زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هم اکثره پوښلي نوي . د مثال په توګه د (ختيځ) په کلمه کې انګريزي ژبې د (خ) او دري ژبې د (ټ) د تلفظ په برخه کې له مشکل سره مخامخ کيږي .

د ژبې په زده کړه کې د ژبې د بېلو بېلو لهجو د توپير څخه هم ستر ګې نسي پټېدلای . که يوه ژبه څو لهجې ولري نو د هغې ژبې د زده کړې په لومړي سر کې ښايي چه له نوموړو لهجو څخه يوازې يوه لهجه انتخاب او هغه تدريس سي .

که د ژبې شاګرد وغواړي چه د يوې ژبې ټولې لهجې زده کاندي نو ښه لا دا ده چه دی لومړی يوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بيا د هغې لهجې په شمول د نوموړې ژبې د ټولو لهجو توپير ونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چه خبرې کوي د نوموړو توپيرونو رعايت وکړي .

له نوموړي بيان څخه مطلب دادی چه د نړۍ ژبې د داخلي ساختمان او جوړښت له مخې کټ مټ يوشي ندي او يوله بله توپير سره لري . هرکله چه کومه ژبه وکوم ځای ته تدريس کيږي که د هغه ځای مخصوص مشکلات چه د نوموړي ژبې په زده کړه کې يې لري په نظر کې ونيول سي نو د ژبې شاګرد کولای سي چه پر نوموړو مشکلاتو باندې په لږ وخت کې بريالی سي او په لږ وخت کې په صحيح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنګه چه دغه موهم وويل د ژبې د شاګرد مشکلات هغه وخت څرګندېدلای سي چه د شاګرد د ژبې ساختمان او د هغې ژبې جوړښت چه شاګرد يې زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزيه او تحليل سي . د هغوی د آوازونو ډولونه، مورفيمونه او د مورفيمونو ترکيب او د کلام د اجزاوو ترتيب او داسې نور خصوصيتونه

په صحیح ډول سره معلوم سي ، وروسته د مقایسې او پرتلې له مخې د نوموړو دواړو ژبو توپیرونه (چه د دغو توپیرونو مجموعه په حقیقت کي د هغو مشکلاتو یوه مجموعه ده چه د ژبي زده کوونکي ته د ژبي د زده کړي په وخت کي ور پېښېږي) ښکاره سي.
په دې رساله کي د ژبي د ساختمان او جوړښت د سیړلو په باره کي ځیني مقدماتي - یادوني سوي دي او زیار ایستل سوی دی چه د ژبپوهني علاقه مندانو ته د ژبي د آوازونو او فونیمونو او هغوی په فونیمیکي الفبا سره د لیکلو ، د مورفیمونو د معلومولو او د هغوی د ډولونو او بدلونونو په باره کي څه معلومات وړاندي سي او دغه رنګه د لوېي ژبي د بېلو بېلو لهجو د څېړلو او د هغوی د ثبتولو لارې چه د ژبي د ساختمان او - جوړښت د معلومولو په برخه کي ډېر اهمیت لري په لنډ ډول وښودل سي او په دې توګه هغوی ته په دې باره کي د نوري زیاتي او بشپړي مطالعې له پاره زمینه برابره سي .

نور احمد شاکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهنه او د هغې څانگې

ژبپوهنه وهغه علم ته وايي چه د هغه په ذريعه د ژبې داخلي ساختمان او جوړښت ترڅېړنې لاندې نيول کېږي او مهمې څانگې يې دادي: تشريحي ژبپوهنه، تاريخي ژبپوهنه او مقايسوي ژبپوهنه.

تشريحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي او مهمه څانگه ده چه په هغه کې يوه ژبه بېله دې چه تاريخي بدلون او تحول يې په نظر کې ونيول شي په يوه ټاکلي او معين وخت کې مطالعه کېږي. په تاريخي ژبپوهنه (historical lin-guistics) کې د ژبې هغه تاريخي تحول او بدلون ترغور او څېړنې لاندې نيول کېږي چه په بېلو بېلو دوروکي ورپېښ سوی وي. په مقايسوي ژبپوهنه (comparative lin-guistics) کې څوژبې چه له يوې کورنۍ څخه وي يا د ژبو څو کورنۍ په مقايسوي ډول ترغور لاندې نيولې کېږي او يو له بله سره پرتله کېږي څو چه د دوی ترمنځ نږدېوالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوار بکی څرګند سي .

په تاریخي ژبپوهنه کي دیوې ژبې مواد چه په دوو یا زیاتو دورو کي د دتشریحي ژبپوهني له مخي تهیه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقایسوي ژبپوهنه کي د دوو یا زیاتو ژبو یا لهجو هغه مواد چه دتشریحي ژبپوهني له خوا راغونډ سوي او څېړل سوي وي ترغور لاندي نیول کېږي او دهغوی ورته والی معلومېږي. نو ددې له امله دتاریخي او مقایسوي ژبپوهني پوهان او محققین دتشریحي ژبپوهني په محققینو پسي ځي او هغه مواد مطالعه کوي چه دتشریحي ژبپوهني دپوهانو له خوا تهیه سوي او څېړل سوي وي . مګر دتشریحي ژبپوهني پوهانو او محققینو ته دتحقیق په وخت کي دتاریخي او مقایسوي ژبپوهني دمحققینو مواد په ښه نه ورځي .

ژبه او لیک

ژبه هغه آوازونه دي چه انسانان یې دخپلو افکارو او خیالاتو دڅرګندولو په غرض تریو خاص نظم او سیستم لاندي دصوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې توګه په خپلو منځونو کي یوله بله سره رابطه پیدا کوي . لیک هغه سیمبولونه او علامې دي چه دهغوی په واسطه انسانان یوله بله خپل افکار او خیالات اظهاروي . لیک په عمومي ډول پر دوو برخو باندي وېشل کېږي : یو تصویري لیک او بل الفبایي لیک . په تصویري لیک کي انسانان خپل فکرونه دتصویرونو او شکلونو په واسطه څرګندوي او دآوازونو سره کومه رابطه نلري . اما په الفبایي لیک کي دهغو آوازونو پاره چه په خبرو اترو کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعمالیږي سیمبولونه راوړل کیږي او ددغه سیمبولونو مجموعه چه دیوې ژبې ټول آوازونه وښیي دژبې الفبا بلله کیږي.

ژبه او لیک که څه هم یوله بله سره نږدې رابطه لري خو بیا هم ژبه بیل شی ده او لیک بیل شی دی او باید دا دواړه سره ګډ نسي. یو ژبپوهاند دژبې او لیک ترمنځ په ښه توګه توپیر کولای سي، خو هغه کسان چه په دې باره کي پي غور نوي کړي ژبه او لیک دواړه یو شی بولي، حتی کله کله ځیني خلک لیک اساس بولي او په همدې اساس دژبې قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده او دلیک قضاوت باید دژبې پراساس وسي. همدغسي اشتباه ګاني کله کله دګرامر او ژبې ترمنځ هم واقع کیږي. یو ژبپوهاند هر کله چه دژبې ګرامر لیکي هیڅ کله دموږنۍ ژبې وویونکي ته دانه وايي چه داسی مه وایه داسي ووایه. بلکه ددې پرځای چه دی دموږنۍ ژبې وښتن ته هدایت وکړي دی پخپله باید دموږنۍ ژبې له ښتن څخه هدایت واخلي، یعنی باید پوښتنه ځني وکړي چه تاسي څنګه وایاست؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ په خپله دېتهاکي ضبط کړي. دا ځکه چه ګرامر دژبې له مخي لیکل کیږي او ژبه دګرامر له مخي منځ ته نه راځي. یو ژبپوهاند هیڅ وخت دا زمایه نه باسي چه دژبې ټول مواد هر ومرو ترعمومي قواعدو لاندې راولي. ځکه چه دده په نزد دګرامر دپوهانو په اصطلاح دژبې استثناآت هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه یې لري او استثناآت هم دژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي. نو که چیري دی له هغو څخه سترګي پټي کړي یا يې په بله بڼه سره وښیي په حقیقت کی دی دژبې دیوې مهمي برخي څخه سترګي پټوي او دژبې ددغي برخي پرحقیقي بڼه او ساختمان باندې پرده غوړوي، او هغه چا ته چه دده دتحقیق له مخي نوموړې ژبه مطالعه کوي نیمګړي معلومات وړاندې کوي.

دانسان صوتي غړي

انسانان یوله بله خپل افکار او مطالب د آوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان يې د صوتي غړو په واسطه له خولې يا پزې او يا خولې او پزې دواړو لارو څخه راباسي د ـ فونیتیکس (Phonetics) او فونیمیکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې دوه مهمې څانګې دي مطالعه کیږي . په ژبپوهنه کې يوازې هغه آوازونه تر څېړنې لاندې نیول کیږي چه په ژبه او خبرواترو کې استعمالیږي . دادی اوس به د انسان هغه صوتي غړي چه د خبرواترو په وخت کې د آوازونو په تولیدولو کې مهم برخه لري په دې لاندې شکل کې وښیو :

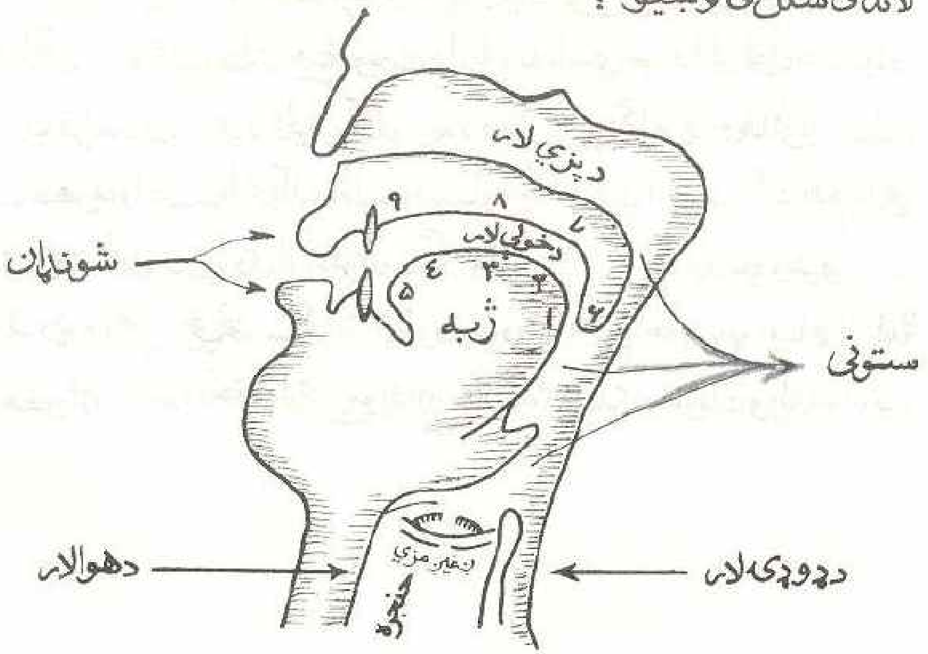

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیر شکل کې دانسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښودل سوي دي :

۱- ژبه : ژبه پر پنځو برخو باندې ویشل سوې ده : ۱- ریښه (root) ۲- وروستۍ برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ٤- دمخنۍ برخه (blade) ۵- دژبې سر (tip).

۲- دخولې لوړه برخه : ۶- ژبۍ (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زیږ تالو (dome)
۹- اوربې (Alveolar ridge).

۳- غاښونه او شونډې

٤- ستونی (pharynx) چه دوې لارې لري : یوه دخولې او بله دپزې . که نرم تالو پورتې خواته وخوځیږي نو دپزې لار وتړله شي ، او که ژبه دنرم تالو وخواته وخوځیږي دخولې لار وتړله سي .

۵- ږغیزې (Vocal cords)، دتنفسي نل په لوړه برخه کې موقعیت لري او دنرۍ تار و شخه تشکیل سوي دي . دآواز دادا کېدلو په وخت کې هوا د حنجرې (larynx) له خالیګاه څخه دږغیزو ترمنځ تیریږي . که دهوا دتیریدلو په وخت کې ږغیزې بیخي سره نږدې وي نو دهوا جریان یې رپوي او کوم آواز چه په دغه وخت کې تولیدیږي ږغن آواز (Voiced sound) یې بولي لکه د (ب) یا (د) آواز .
او که ږغیزې لږ سره لیرې وي د هوا جریان یې نسي رپولای او په دغه وخت کې بې ږغه آواز (Voiceless sound) تولیدیږي لکه د (پ) یا (ت) آواز . دغه سبب دی چه ږغیزې په صوتي غړو کې ډېر اهمیت لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو وتوني

(Position of articulation)

د انسان صوتي غړي د خولې په خواکې پردوو برخو ویشل کیږي : ښوریدونکي او نه ښوریدونکي . ښوریدونکي صوتي غړي (Articulators) هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادکولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي : د ژبې وروستۍ، منځنۍ او مخنۍ برخه ، د ژبې سر او لاندې شونډه . او نه ښوریدونکي صوتي غړي چه ـــــ (Point of articulation) یې بولي هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادکولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پرځای ولاړ وي . دا صوتي غړي دادي : نرم تالو ، زیږ تالو ، اورۍ ، دلوړو غاښونو بیخونه ، دلوړو غاښونو سرونه او لوړه شونډه .

هرکله چه ښوریدونکي او نه ښوریدونکي صوتي غړي سره یوځای سي د آوازونو وتونځۍ او مخرجونه تشکیلیږي . د مثال په توګه که د ژبې سر او دلوړو غاښونو بیخ سره یوځای سي نو د (ت) یا (د) مخرج تشکیلیږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره یوځای سي د (ب) یا (پ) وتونځۍ تشکیلیږي . که لاندنی جدول چه په هغه کې د ځینو آوازونو وتونځۍ او د هغوی د ولونه ښوول سوي دي په غوږ وګورو په عمومي ډول آوازونه پر درو واسا سي اولو یو ډلو باندې ویشل سوي دي : انسدادي (stops)، احتکاکي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants) . اکثره هغه آوازونه چه په ژبه کې استعالیږي له دغو درو ډلو څخه په یوه ډله کې شاملیږي .

manner of articulation دآوازداداکولو دول		position of articulation داوازداکولو ونوځۍ →	bilabial شونډنيز	labiodental شونډني غاښنيز	dental غاښنيز	alveolar اوربيز	retroflex غبرگ ژبي	alveopalatal اوري تالويز	palatal زړې تالويز	velar نرم تالويز	uvular ژبې پيز	labiovelar شونډيي تالويز	pharyngeal حلکيز	glottal ستونيز
STOPS انسدادي	Simple ساده	۱- بې ږغه	p	p.	t̪	t	ṭ		k̯	k	q	k͡p		ʔ
		۲- ږغن	b	b.	d̪	d	ḍ		g̯	g		g͡b		
	aspirated نفسي	بې ږغه	pʰ			tʰ				kʰ				
		ږغن	bʰ			dʰ				gʰ				
	glottalized ستونيزسوي	بې ږغه	p'			t'				k'				
		ږغن												
	affricated موښتلي	بې ږغه				¢		č						
		ږغن				z		ǰ						
	laterally affricated اړخيزموښتلي	بې ږغه				ƛ								
		ږغن				λ								
	Prenasalized غنه سوي	بې ږغه	ᵐp			ⁿt								
		ږغن	ᵐb			ⁿd								
	implosive دننه خواته واړيدونکي	بې ږغه												
		ږغن	ɓ			ɗ								
FRICATIVES احتکاکي	slit هوار	بې ږغه		f	θ					x				h
		ږغن	β	v	ð					ɣ			ɛç	ɦ
	groove غوځ	بې ږغه				s	ṣ	š						
		ږغن				z	ẓ	ž						
	lateral اړخيز	بې ږغه				ɬ								
		ږغن												
RESONANTS طنطنه لرونکي	lateral اړخيز	بې ږغه												
		ږغن				l		ʎ						
	nasal غنه يي	بې ږغه	m̥			n̥								
		ږغن	m	ɱ	n̪	n	ɳ	ñ	ŋ̯	ŋ	ɴ			
	median منځني	بې ږغه	w̥					y̥						
		ږغن	w			r		y						
FLAPS پرېبېدونکي		بې ږغه												
		ږغن				ř								
TRILLS رېږدېدونکي		بې ږغه				r̥								
		ږغن				r̃				R				

voiced : ۲- ږغن Voiceless : ۱- بې ږغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسدادي آوازونه هغه آوازونه دي چه دادا کولو په وخت کي يې مخرج تپ - وتړل سي او دهوا جريان بند سي ، خود مخرج د تړلو څخه وروسته دفعتاً مخرج وپرانستل سي او په دې توګه يو انسدادي آواز توليد سي . لکه د (ت) يا (پ) آواز . دانسدادي آواز مهم خاصيت دادی چه د مخرج تړل يې داحتکاکي او تننتنه لرونکو آوازونو په توګه دوام نه کوي . احتکاکي هغه آوازونه دي چه دهغوی دادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي احتکاک پېښ سي لکه د (س) يا (ز) آوازونه . تننتنه لرونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه دهغوی دادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي نه احتکاک پېښېږي او نه دانسدادي آوازونو په څېر د مخرج تړل او دفعتاً پرانېستل واقع کېږي ، بلکه دا هغه آوازونه دي چه په حنجره (larynx) کي پيدا سوي وي او وروسته د خولې او پزې په واسطه يو ډول او بل ډول کېږي لکه د (ن) يا (م) آوازونه .

برسېره پر نوموړ و دړ ولو يو ډلو دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو کي پېښېږي چه يو ډول يې پړپېدونکي (Flaps) او بل ډول يې رېږدېدونکي (trills) آوازونه نوميږي . پړپېدونکي هغه آوازونه دي چه د ژبې د يوه ډېر چټک حرکت په واسطه اداکېږي چه کله کله ديوه ډېر لنډ انسدادي آواز سره شباهت لري ، او رېږدېدونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ژبې ، شونډانو يا ژبې د ډېرو چټکو حرکاتو په واسطه اداکېږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آوازونو ډولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي : کانسونېنټونه او واولونه .

کانسونېنټ (Consonant) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کي چه د هغه د اداکولو په وخت کي له خولې يا پزي يا د غوږ وار ولاړ و څخه راوزي انسداد ، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پيښېږي . لکه د (ب) يا (پ) دادا کولو په وخت کي چه د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کي بندش واقع کېږي . يا لکه د (چ) يا (ج) دادا کولو په وخت کي چه د ژبې او اوري تماس د هوا په جريان کي بندش راولي . که د وه يا زيات کانسونېنټونه په يوه سيلاب کي متصل سره راسي او د دوی په منځ کي واول نه وي کلسټر (cluster) يې بولي . لکه په پردی کي (پ) او (ر) او په آزموينت کي (ښ) او (ت) .

واول (vowel) هغه آواز ته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو تر منځ داسي تماس نه پيښېږی چه د هوا په جريان کي انسداد او بندش واقع سي ، خو د ژبې او شونډو د مختلفو حرکاتو له امله د خولې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيدا کوي چه په دې توګه واولونه يو له بله څخه په منځ کي توپير پيدا کوي لکه په لاس ، ډېر او سوړ کي د (ا ، ې ، و) آوازونه .

د پښتو کانسونېنټونه او واولونه په لاندي ډول دي :

الف : کانسونېنټونه :

ب	b	ځ	dz	ژ	ž	ګ	g
پ	p	خ	x	ږ	ẓ	ل	l
ت	t	د	d	س	s	م	m
ټ	ṭ	ډ	ḍ	ش	š	ن	n
ج	ǰ	ر	r	ښ	ṣ	ڼ	ṇ
چ	č	ړ	ṛ	غ	g	ه	h
څ	ts	ز	z	ک	k		

ځیني عربي کلمې په پښتو کي استعمالیږی . دغه عربي کلمې ځیني داسي عربي آوازونه لري چه په پښتو کي نسته . نو هر کله چه دا عربي آوازونه په پښتو کي تلفظ کیږي په عمومی ډول په هغو پښتو آوازونو سره تبدیلیږي چه دغو عربي آوازونو ته نزدېوالی ولري . لکه ف > پ ، ق > ک یا خ ، ث > س او داسی نور ....
نوموړي عربي آوازونه دا دي :

ث s̲ ، ح h̲ ، ذ z̲ ، ص ṣ ، ض ẓ ، ط t̲ ، ظ z̄ ، ع ʔ ، ...
ف f ، او ق q .

په ځینو ژبو کي ځیني آوازونه دي چه کله کله د کانسونېنټ او کله کله د واول په ډول اداکیږي . په پښتو کي دوه آوازونه دي چه کله کله د هجا هسته تشکیلوي او د واول په توګه څرګندیږي ، خو ځیني وخت د هجا هسته نه تشکیلوي او د کانسونېنټ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول اداکیږي . نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W) : لکه په (کنډو = Kandáw) او (ولور = Walwár) کې.

ی (Y) : لکه په (یخی = yaxáy) او (آګی = agáy) کې.

ب : واولونه : Vowels

و (o) : لکه په (نور = nor) او (پوړ = por) کې.

ُ (u) : لکه په (پل = pul) او (سوړ = sur) کې.

و (ū) : لکه په (نورو = nūru) او (تورو = tūru) کي لوموړي واوونه.(۱)

ي (i) : لکه په (ځیر = dzir) او (پیر = pir) کې.

ي (ī) : لکه په (کیږي = kīẓi) کي لوموړی (ي).(۲)

ې (e) : لکه په (ډېر = ḍer) او (شمېر = šmer) کې.

زورکی (ə) : لکه په (زړه = zṛə) او (لېوه = lewə) کې.

اَیا زور (a) : لکه په (اړخ = aṛx) او (سر = sar) کې.

آ (ā) : لکه په (کار = kār) او (آس = ās) کې.

دادی اوس به د پښتو یو متن دکندهار ، بل متن دننګرهار او یو بل متن د پېښور په لهجو دنوموړو سیمبولونو په واسطه دنموني په توګه ولیکو . دمخه تردې چه نوموړي متنونه ولیکو باید ووایو سي چه دخبې (stress) راوړل اونه راوړل او بدلون نه یوازي په پښتو بلکه دنړۍ په ډېرو ژبو کي دکلمو ومعنی ته تغییر ورکوي . مثلاً په (پرېوتم او کښېنستم)

(۱) : په نوموړو کلمو کی داسي (و = ū) دکندهار په لهجه کی راځي . (۲) په نوموړي کلمه کي داسی (ی = ī) دکندهار په لهجه کی راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي که خج پرلو مړی سیلاب باندي راسي یوه معنی لري او که د پای پر سیلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نو ځکه په لاندي متنونوکي د خج رعایت هم کوو او هغه د یوې داسي علامې (٭) په ډول د سیلابونو پرسر باندي ایږدو . دا هم باید ووېل سي چه دا متنونه ځکه چي د لیک له مخې لیکل سوي دي نو ممکن په ځینو ځایونو کي د لهجې پوره نماینده ګي ونه کړای سي .

د کندهار لهجه — د بناغلی بېنوا په قلم

یوازي پښتو

دالوست په یوازي پښتو لیکم ، چه د بلې ژبې یو توری پکښې نسته . هوکې ! د ژبې ښه والی هم دغه دی چه هره ژبه ښایي دومره اړه ونه وي ، چه د ژبې خښتن هر راز د زړه وینا په خپله ژبه ویلای سي . که څه هم ژبې یو د بله ومرستې ته سره اړې دي او یوازي کومه ژبه بشپړه نه لیدله کیږي ، بیا هم ځیني ژبې له خپله ځانه دونده وینا وې او توري لري چه خښتن یې مړنې وي نو په لږ زیار د پردوله اړې څخه وزي.
د عربو ژبه هغه ژبه ده چه د نړیه د ژوندیو او لویو ژبو څخه بلله کیږي . خو سره له دغه هم ځیني پردي توري پکښې سته چه د دغې ژبې پوهانو راښوولي دي . دغسې هم دا وسنی ژوندیه نړیه لویې ژبې لکه انګریزي او فرانسوي یا نورې ژبې پردي لاتیني یا یوناني توري پخپل منځ کښې لري . پا رسو هم یوه خوږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه ده چه دا زړه کاله راهيسې د مېړنيو مشرانو تر سيوري لاندې يې روزنه کېږي.
خو سره له دې د ونه روزنې هم ولوازي يا رسوليکلو ته بېخي نه ليدل کېږي، او ډېره
به دا نه وي چه يوازې يا رسو وليکله شي، هر و مرو به و عربي ژبي ته ارشوا وکړه نه
يوه ليکه يا دوې درې ليکې به په زيار وليکلې سي.

له ښه مرغه زمونږ پښتو ژبه ډېره اړته ده. مونږ که لږ څه
زيار وکاږو، نو په خپله ژبه به هر څه په يوازې پښتو وليکو. که څه هم مونږ
اړ نه يو چه هر و مرو به يوازې پښتو ليکو. د نړۍ ټولې ژبې يوه د بلې په مرسته
بشپړه کېږي، خو بيا هم دا د ژبې ښه والی دی چه يوه ژبه دو ني اړته وي او
دومره توري ولري چه د بلې ژبې له اړۍ څخه ووزي. دا څرګنده ده چه زمونږ پښتو
ژبه د هر څه د پاره بېل بېل توري لري او د لويو غرو په لمنو کښې د سپينو پښتنو په
زړو کښې ښخ دي. که څوک پلټنه پسې وکړي، ډېرې وينا وې او ډېر توري به
ومومي چه اوس نشته يا مونږ ته څرګند نه دي.

—— د نوموړي مضمون فونيميکي بڼه ——

yawā́zi paṣtó

dá lwə́st pə yawā́zi paṣtó likám či də bə́li žábi yáw ṭóray pəkṣi nə́sta. hóke! də žábi ṣəwā́lay ham dagá [day] či hára žə́bə ṣáyi dúmra árta wi či də žábi tsaṣtán

(c) ketabton.com: The Digital Library

har rāz də zṛə́ waynā́ pə xpálə žába wayə́lāy si. ka tsə ham žábi yaw də balə wə mrásti tə sara áṛi di aw yawā́zi kuma žába báṣpəṛə ná lidələ kī́ẓi, byā́ ham dzíni žábi lə xpálə dzā́na dona waynā́wi aw tū́ri larí či tsaṣtán ye maṛanáy wi, no pə ləẓ zyā́r də pradó lə aṛáy tsaxə wā́zi.

də ʔarábu žába hága žába də či də naṛəy də žwandáyu aw lwáṛu žábu tsaxə baláḷə kī́ẓi. xu sará lə daga ham dzíni pradí tū́ri pakṣi stá či də dági žábi pəhā́nu rāṣowəli di. dagási ham də osanáy žwandáy naṛay lwáṛi žábi láka angrezí aw farā́nsawi yā́ nū́ri žábi pradí lā́teni yā́ yonā́ni tū́ri pə xpəl mándz kṣi larí. pā́ṛsó ham yawa xwaẓá žába də či dā́ zar kā́lə rā́hisi də meṛanáyu maṣarā́nu tər syóri lā́ndi ye rozā́nə kī́ẓi. xu sará lə de dóna rozā́ni ham wə yawā́zi pā́ṛso ʔikā́lu tə bič nə lidəl kī́ẓi, aw ḍéra bə draná wi či yawā́zi pā́ṛsó walikālə si. harú marú bə wə ʔarabí žábi tə aṛ su aw ka nə yawá líka yā́ dwe dre líki bə pə ḍer zyā́r walikāli si.

lə ṣə márga zmúẓ paṣtó žába ḍera árta də. muẓ ka láẓ tsə zyā́r wákā́zu, no pə xpálə žába bə har tsə pə yawā́zi paṣtó wā́liku. ka tsə ham muẓ aṛ nə yu či harú marú

ba yawā́zi paṣtó likú. də naṛay ṭóli žábi yawa də báli pə — mrastə bəšpaṛə kí̤zi, xu byā́ ham dā də žabi ṣawā́ləy day či yawa žába dóni árta wi aw dúmra tṹri wálari či da báli žábi la aṛay tsaxa wawzi. dā tsargánda da či zmúẓ paṣto žaba də har tsə dəpā́ra bel bel tṹri ʔərí aw də lṹyu gró pə ʔəmánu kṣi də spínu paṣtanó pə zṛó kṣi ṣax di. ka tsók palaṭána pasi wákṛi, ḍéri waynā́wi aw ḍer tṹri bə wámumi či os nástə yá muẓ tə tsargánd ná di.

دبناغلی الفت په قلم

دننگرهار لهجه

دکوم ځای دی ؟

یوکوربي دلته دی ، بل په کابل کي ، بل په یو بل ځای کي . څه ځمکه په کوهدامن کي لري ، څه په بغلان کي، څه په یو بل ځای کي . نغدي روپۍ يي په رشوتونو دلته پیدا کړي ، مګرګټه وربانديِ نورباتکونه کوي په يو بل ځای کي . نو وایه چه دی دکوم ځای دی ؟

مینه يي له دي خلکو سره نشته ، او دلورو ملکونو خلک ورته ډیر ګران دي . ددي ځای ژبه يي نزده او په پردیو ژبو افتخار کوي . ددي وطن له شعراو موسیقی نه خوند نه اخلي او دخارجی موزیک په صفت مړیږی نه . مونږ ته په نخوت او نفرت ګوري او دپردیو مستخدمینو په مقابل کي ډیره تواضع کوي .

ته و وایه چه دی د کوم ځای دی ؟

دی د هیڅ ځای نه دی ، ځکه چه هر ځای د ده دی او سړی وړته هر ځایي ویلی شي . هو ! دا هغه مرغه دی چه څلور فصلونه په څلورو مملکتونو کي تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، د یوه وطن په هواکي نه الوزي او د وطن سرې او تودې نه شي تېرولی .

دا هغه عیاش دی چه بې له عیش و راحت نه نور څه نه پېژني او له وطن سره هیڅ مینه او علاقه نه لري .

مونږ هغه کسان د دې وطن بللی شو چه د وطن په کالو او بوټو سر ورکوي او په سختو ورځو کي د وطن په کار ږيږي . که څه هم پوله او پټی نه لري ، او په زړه وکوډلو او جونګړو کي اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن د هغه چا نه دی چه ډېر و څمکو قبالې یې اخیستې دي . بلکه د هغه چا دی چه د وطن مینه یې په زړه کي ده او له وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فونیمیکی بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dálta day, bal pa Kābul Ke, bal pa yaw bal dzáy Ke. tsa dzmáKa pa Kadāmán Ke larí, tsa pa Baglán Ke, tsá pa yaw bál dzáy Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dálta paydá

(c) ketabton.com: The Digital Library

Kṛe, mágar gáṭa warbā́nde nor bānKúna Kawí pa yaw bəl dzā́y Ke. ta wáwāya či day da Kúm dzā́y day ?

mína ye lə de xálKo sara nā́šta, aw da nóro mulKúno xálK warta ḍer grā́n di. da de dzā́y žəba ye názda aw pa pradáyo žəbo iftixā́r Kawí. da de watán la šer aw mosiqí na xwánd na áxli aw da xāriji mozíK pa sifát maṛézi na. múnẓ tapa naxwát aw nafrát góri aw da pradáyo mustaxdimíno pa moqābil Ke ḍéra tawāzó Kawí.

ta wáwāya či day da Kum dzā́y day ?

day da héts dzā́y na day, dzáKa či hár dzā́y da da day aw saṛay warta hardzā́yí wayə́lay ši. ho! dā́ haġa margá day či tsalór faslúna pa tsalóro mamlaKatúno Ke terawí aw watán nə́lari. watán na péžani, da yawā́ watán pa hawā́ Ke na ə́lwezi aw da watán saṛé aw tawdé nāši terawə́lay.

dā háġa ayā́š day či bé la áyš u rāhát na nór tsə na péžani aw la watán sara héts mína aw alāqá nə́lari. munẓ haġa Kasā́n da dé watán batə́lay šu či da watán pa Kā́ṇo aw búṭo sár warKawí aw pa sə́xto wrádzo Ke da watan paKā-réẓi, Ka tsá ham púla aw paṭáy nalari, aw pa zaró Koḍə́lo aw

jongáro ke ósi.

ho! zmā́ pə aqidá dā watán də haqə čā nə day či da déro dzmáko qabālé ye axíste di. bálke də haqə čā day či də watán mina ye pə zrə ke da aw lə watán saraatoqá lari.

د پېښور لهجه :

دسړو تعویذ (۱)

یوه شپه شمروز یوځوا جرتي قاتلان دجمیلې په کور ورخطا کړل . ډاکه پرېوته . صابره او جمیله دواړه په کښې مړې شوې . شمروز دخپلې ورېرې او دبوډۍ په مرګ ډیر ویر او ژړا اوکړه . پولیس خپل تفتیش کښې ډېر په اخلاص سره کار اوکړو ، ولې هیڅ هم دریښتیا وشهادت ته غاړه نه کېښوده . او نتیجه دا شوه چه شمروز په یوځو ورځو کښې دخپل مشر ورور په خانه کېناستو . خود ناصر په بیچ کېدو یې په زړه کې غټه بوغمه پاتې شوه . په خوا او شا کلو کښې یې ډېر کوشش ورپسې اوکړو ، ولې هیڅ پته یې اونه لګېده . ماشوم ناصر دخپل وطن نه ډېر لرې یو لوی ښار ته اوړه سېدو . یوه شپه چه ډېر ستړی شو ، نو چرته په یوه باغیچه کښې دیو بینچ دپاسه اوده شو . دا باغیچه دلوی کاروباري تاجر په کور کښې وه . سحر وختي چه دکور مالک سیټ رحمان دسیل دپاره بهر تلو ، نو په باغیچه کښې

(۱) : دا مضمون دښاغلی رشید علی دهقان اثر او دښاغلی جهان زیب نیاز پېښوري لهجه ده .

يې د خپل کور نه خطا شوې ماشوم اوليد وچه لاهغه شان بې غمه اوده پروت وه . بنګلې ته لاړ وا وسره د خپل تېره بيرته هغې ځای ته راغلو چرته چه هغه ـ ماشوم لاهغه شان اوده وه .

وايي چه ددې سپېټې يو زوی وه چه ډېر ښکلی وه او هم لکه ددې ماشوم وه . دوی ته خپل مړ شوی زوی وریاد شو ، د دواړو په سترګو کښې اوښکې وې . دواړه ساه نیولي د ماشوم په خوا کښې غلي ولاړ وو چه په دې کښې ناصر هم له خوبه بیدار شو . اوتراوترې کتل او بيا په رتو رتو په ژړا شو . د سپېټې تېر ناصر خپلی سينې ته جخت کړو .

دواړو ژړل ، خو دواړه نه پوهېدل چه د دوی د ژړا وجه څه ده . سپېټې رحمان ناصر په غېږه کښې اوچت کړو او سره د خپل تېره کمرې ته لاړل .

دنوموړي مضمون فونیمیکي بڼه

da sró tāwíz

yawá špá Šamróz yaw so ujrati qātilān da Jamilé pa kor warxatā́ kṛəl. ḍāká préwata. sābirá aw Jamilā́ dwā́ṛa paké mṛé šwe. Šamróz da xpā́le wreré aw da buḍé pa márg da məkər ḍér wir aw jaṛā́ ókṛa. pulís xpə́l taftíš ke ḍér pa ixlā́s sara kā́r ókṛo. wā́le hécā hum da

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

rištiáo šahādát ta gā̄ra ná Kexoda. aw natijá dā́ šwače Šamróz pa yaw só wrádzo Ke da xpā́l má šər wrór pa xā̄né Kénāsto. xo da Nāsár pa bač Kedó ye pa zṛə Ke gāṭa bogmá pāte šwá. pa xwā́ u šā Kálo Ke ye ḍér Košíš wárpase óKṛo, wále hés páta ye onálageda. māšúm Nāsər da xpāl watán na ḍer láre yaw lwé xār ta órasedo. yawá špá či ḍer stə́ṛe šo. no čárta pa yawa bāgičá Ke da yaw binč da pā́sa odá šo. dā bāgičá da lwé Kārubārí tājir pa Kór Ke wá. sahár waxti če da Kor mālik séṭ Rahmān da sél da pā́ra bahár tló, no pa bāgiča Ke ye da xpəl Kor na xatā šəwe māšúm ólido, če lā hága šān begáma udə prot o. banglé ta lā́ṛo aw sará da xpā́l ṭabára byérta hage zé ta rā́glo čárta če haga māšúm lā hága šān udá o.

Wā́yi če da dé seṭ yaw zwé wo, če ḍér xKúle o aw hum láKa da dé māšúm wo. dwi ta xpā́l mar šə́we zwé waryā́d šo, da dwā́ṛo pa stə́rgo Ke úxKe we. dwā́ṛa sāniwā́li da māšúm pa xwā́ Ke gə́li watā́ṛ wu, če pə de Ke Nāsár húm la xóba bedā́r šo. awtár awtár ye Katə́l, aw byā́ pa rā́ṭo rā́ṭo pa jaṛā́ šo. da seṭ ṭabár Nāsər xpale siné ta júxt Kṛo. dwā́ṛo jaṛə́l, xo dwā́ṛa ná poedā́l če da dwí da jaṛā́ wája sə da. seṭ

(c) ketabton.com: The Digital Library

Rahmā́n Nāsər pa ģega Ke učát Kṛo, aw sará da xpə̄l ṭabára Kamré ta lā́ṛəl.

فونیتیکس او فونیمیکس

ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر یو خاص نظم او سیستم لاندې په خبرو کې استعمالیږي. دا آوازونه په خوله، پزه او ستوني کې اداکیږي او بیا له هغوی څخه کلمې او جملې جوړیږي چه په دې توګه انسانان یو له بله د هغوی په واسطه خپل مطالب سره اداکوي. که څوک وغواړي چه یوه داسې ژبه مطالعه کړي چه دده نه وي زده نو دی مجبور دی چه تر ټولو دمخه د هغې ژبې آوازونه مطالعه کړي. د انسان په صوتي غړو کې یو څو محدود غړي دي چه د آوازونو داداکولو په وخت کې ښوریږي او حرکت کوي. که سړی د نومو ړو ښوریدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کې مشق او تمرین وکړي او د هغوی د حرکتونو په اجراکولو کې چه د آوازونو داداکولو په وخت کې اجراکیږي پوره مهارت او استعداد پیداکړي، نو دی کولای سي چه د هرې ژبې بېل بېل آوازونه اداکړي. دا ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښوریدونکو صوتي غړو د حرکاتو په واسطه چه د نه ښوریدونکو صوتي غړو سره یو ځای کیږي، اداکیږي.

که سړی داسي یو فارمول راوباسي چه د هغه فارمول له مخې د ښوریدونکي صوتي غړي حرکت او د هغه رابطه له نه ښوریدونکي صوتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږي سره وښوول سي نو سړی به وکولای سي چه دیوه ږغیز فارمولونو په واسطه دیوې ژبې آوازونه وښیې . او فونیټیکي الفبا هم په حقیقت کي دږغیزو فارمولونو یوه مجموعه ده . دمثال په توګه د "ب" سیمبول دسرږو حرکت ښیې چه هوا ولپاره تې خواته پوري وهي . دغه هوا هرکله چه له ستوني څخه وخولې ته راوزي ږغیزمزي رپوي . نوموړی سیمبول (ب) داهم ښیې چه دهوا دجریان په وخت کي دپزې لار تړلې وي او هوا دخولې له لارې جریان پیدا کوي ، خوډشونډانو دیوځای کېدو په واسطه یوځل بندښ پیدا کوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وزي .

له نوموړي بیانه څخه څرګندیږي چه هغه آوازونه چه په خبروکي استعمالیږي دهوا دجریان او دصوتي غړو دحرکاتو او دهغوی دیوځای کېدو څخه پیداکیږي ، چه دا ټول دفونیټیکس (Phonetics) موضوع تشکیلوي .

په فونیټیکس کي آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کیږي :
یو داچه آوازونه د ښو ریږ ونکو صوتي غړو دحرکاتو او دنه ښوریږ ونکو صوتي غړو سره د هغوی دیوځای کېدو په ترڅ کي مطالعه سي . دفونیټیکس دابرخه آرتیکولیټوري فونیټیکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل داچه آوازونه دآوازونو دامواجوله مخې چه وروسته ترهغه چه د صوتي غړو په واسطه اداشي او له خولې څخه راووزي مطالعه سي . دفونیټیکس دابرخه اکوستیک ـ فونیټیکس (Acoustic phonetics) بلله کیږي .

فونیمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې د فونیمونو څخه بحث کیږي . په فونیمیکس کې فونیمونه او د هغوی تجزیه او دسته بندي تر څیړنې لاندې نیول کیږي .

فونیتیکس او فونیمیکس د ژبپوهنې دوې څانګې دي چه په هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کیږي . نو ددې له امله دوی یوله بله سره نږدې اړیکې لري . مګر څنګه چه په فونیتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونیمیکس کې د آوازونو بل اړخ تر څیړنې لاندې نیول کیږي نو ښایي چه دا دوې څانګې یوله بله بېلې سره وساتل شي او د هغوی موضوعات یوله بله سره ګډ نشي .

په فونیتیکس کې آوازونه د صوتي غړو دیو ځای کېدو او د هغوی د حرکاتو له مخې چه د نوموړو آوازونو د تولید په وخت کې اجرا کیږي په ډېر دقیق ډول سره مطالعه کیږي او د هر آواز له پاره یو داسې سیمبول ټاکل کیږي چه یوازې همغه آواز وښیي . د غې سیمبولونه د فونیتیکي الفبا په نامه سره یادیږي . مګر په فونیمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول د یوه آواز غړي وي وښیي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څو الوفونه ولري (د فونیم بحث وګورئ) په فونیتیکس کې د نوموړي فونیم هر الوفون د یو بېل سیمبول په واسطه ښوول کیږي . مګر په فونیمیکس کې د نوموړي فونیم د ټولو الوفونو له پاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي او دغه فونیمیکي سیمبولونه دي چه د یوې ژبې الفبا تشکیلوي . د مثال په توګه د پند او توپ . پ ګاني چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده ــ (د فونیم بحث وګورئ) د فونیتیکي الفبا له مخې ممکن په دې ډول سره ولیکل شي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

پند = pʰand ، توپ = top' . په نوموړو کلموکي چه نوموړي دوې پ ګاني يو فونيم تشکيلوي اودواړه ديوه فونيم الوفونونه بلل کيږي ، دهريوه له پاره بيل بيل سيمبول راغلی دی . مګر د فونيميکي الفبا له مخې ځکه چه نوموړي دواړي پ ګانی ديوه فونيم غړي دي او يو فونيم تشکيلوي نو دواړي ديوه سيمبول (P) په واسطه ټول الوفونونه ښوول کيږي او نوموړي کلمې په دې توګه ليکلي کيږي:
پند = pand ، توپ top.

فونيم (phoneme)

که د ژبې آوازونه په ډېر دقيق ډول ترغور لاندې ونيسو ، له داسې آوازونو سره مخامخ کيږو چه هغه يو آواز په بېلو بېلو ځايونو کي په بېلو بېلو ډولونو سره ادا کيږي . د مثال په توګه د (پ) آواز د (پند) يا (پل) په کلموکي دغسي نه اداکيږي لکه د (توپ) يا (چپ) په کلموکي . ځکه چه د لومړيو دوو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي له (پ) سره يوڅه هوا په شدت سره را وځي او په دې ډول يو نفسي آواز (aspirated sound) ځني جوړيږي . مګر د وروستنيو دوو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي د هوا جريان په دوني شدت سره نه راوزي چه يو نفسي آواز ځني جوړ سي . دا حقيقت به هغلته په ښه ډول څرګند سي چه ديوه کاغذ پاڼه وخولې ته نزدې ونيسو يو ځل لومړی دوې کلمې (پند او پل) او بيا دوهمي دوې کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توګه به ښکاره سي چه د-

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړیو کلمو د (پ) دادا کولو په وخت کي د کاغذ پاڼه د هوا د جریان څخه ځکه چه شدت لري متأثره کیږي، او ښوریږي. مګر د وروستنیو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي ځکه چه د هوا جریان بندیږي نو کاغذ هم نه متاثره کیږي او نه یې سي ښوروﻻی. دغه رنګه (د) یوانسدادي ږغن آواز دی چه د هغه دادا کولو په وخت کي ږغیزمزي رپیږي او د دغه آواز د ږغنتوب سبب ګرځي. مګر په داسي کلمو کي لکه (دود) یا (درد) لومړي دالونه چه د دغو کلمو په سر کي راغلي دي هماغسي نه اداکیږي لکه د نوموړو کلمو وروستني دالونه. یعنی لومړي دالونه ډیر ږغن (voiced) دی او وروستنی دالونه لږ ږغن دي. په انګریزي کی (S) چه د ځینو مفرد و نومونو په پای کي راسي جمع ځني جوړیږي مګر تلفظ یې یو ډول ندی. د مثال په توګه (S) په داسی کلمو کي لکه: (books) یا (lips) په (س) سره اداکیږي، خو په داسي کلمو کي لکه (eggs) یا (hands) په (ز) سره تلفظ کیږي.

د پښتو د لومړي مثاله څخه څرګندیږي چه که په پښتو ژبه کي (پ) د کلمې په سر کي راسي او حرکت ولري (وروسته یې واول راغلی وي) نفسي آواز ځني جوړیږي او که په پای کي راسي بې نفسه آواز ځني جوړیږي. دغه رنګه د پښتو له دوهم مثال څخه څرګندیږي چه که دال د کلمې په سر کي تر واول د مخه راسي ږغنتوب یې ډیر وي او که په پای کي راسي ږغنتوب یې لږ وي. او د انګریزي ژبي په مثال کی د books او lips په کلمو کي ځکه چه (S) په بې ږغه آوازونو (K او P) پسی راغلی دی نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې رغه (voiceless) یعنی په (س) سره تلفظ کیږي او د hands او eggs په کلمو کې ځکه چه (S) په رغنو آوازونو (d او g) پسی راغلی دی نو رغن یعنی په (ز) سره تلفظ کیږي[1].

له پورتنی بیانه څخه یو بل ټکی هم څرګندیږي ،

هغه دا چه آوازونه په یوه ژبه کې کله کله د موقعیت له امله توپیر پیدا کوي او کله بیا د خپل د مخنی یا وروستني محیط څخه متأثره کیږي . او ځکه چه د نړۍ ژبی د ساختمان او آوازونو له امله یوله بله سره توپیرلري نو هغه عوامل چه د هغوی پر آوازونو باندې تأثیر کوي هم توپیرلري او یوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه چه په حقیقت کې یو آواز وي مګر د ځینو عواملو په نسبت کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي د ژبپوهنی علما (د ژبې د عناصرو د استعمال مشخصوالی = complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنیو مثالونو کې په لومړي مثال کې نفسی (پ) او بې نفسه (پ) د استعمال مشخص ځایونه لري . یا په بل عبارت په هغه ځای کې چه نفسی (پ) راځي بې نفسه (پ) نسي راتلای ، او په هغه ځای کې چه بې نفسه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای یعنی په پښتو کې د کلمې په سر کې تر واول د مخه همیشه نفسي او د کلمې په پای کې همیشه بې نفسه (پ) راځي .

له پورتني بیان څخه یو بل مطلب هم لاس ته راځي او

---

(۱) : دا هم باید وویل سي چه نوموړي تیجې موږ یوازي د نوموړو مثالونو له مخې واخیستلې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دادی چه آواز (فونیم) یو واحد شی ندی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده . یعنی څو ډوله آوازونه سره یوځای کیږي او بیا یو - آواز جوړوي چه ورته یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وایي . او د فونیم و هرغړي ته الوفون (allophone) وایي . مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول او د توپ (پ) بل ډول آوازدی . دادواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بېل ډول بیا هریوه ته الوفون وایي . نو په دې توګه ویلای سوچه په پښتوکي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري . یو نفسی (پ) او بل بي نفسه (مپ) . په یادلری چه نوموړې نتیجه موږ یوازي د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتوکي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري .

مُورفیم morpheme

د مورفیم تعریف د ژبپوهنی د علماوو لخوا په بېلو بېلو ډولونو سره سوی دی . که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترګي پټي کړو نو دیوې ژبي په خبروکي بیخي کوچنۍ صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیږي . د مثال په توګه دا خبره وګورئ : زه راغلم چه د خلکو نیکی اداکړم = (zərāglamčidəxalkunekiadā-Krəm) په پورتنۍ خبره کي هغه بیخي کوچنی صوتي واحدونه چه معنی لري په لاندي ډول سره بېلولای سو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1.	zə	زه	من	5.	ǎi	چه	که	10.	i	ي	لاحقهٔ رسمي
2.	rā	را	طرف متکلم	6.	də	د	اضافت	11.	adā	ادا	ادا
3.	gl	خل	حرکت کردن	7.	xalk	خلک	مردم	12.	Kṛ	کړ	فعل کردن
4.	əm	م	واحد متکلم	8.	u	و	لاحقهٔ حالت غیر صرفي	13.	əm	م	واحد متکلم
				9.	nek	نیک	خوب				

د پورتنی خبري مورفیمونه که په غور سره وګورو د موقعیت او ځینو نورو خصوصیتو نوله امله سره یوشی ندي او یوله بله سره توپیر لري . مثلاً دریم، اووم او نهم داسي مورفیمونه دي چه د ریښې حیثیت لري او که نور مورفیمونه پوري ونښلي هم دوی خپل اصلیت او مرکزیت له لاسه نه ورکوي . دغسي مورفیم ته ریښه وایي . هغه مورفیمونه چه په ریښه پوري نښلي پیوندونه (affixes) بلل کیږي. لکه په راغلم = rāglam کی (را = rā او م = əm) او په نیکي = neKi کی (ي = i). پیوندونه هم پر څو ډولو باندي وېشل کیږي . یو هغه پیوندونه دي چه د ریښو (roots) په سر کي راځي .لکه په راغلم کي د (را = rā) پیوند چه وداسي پیوندونو ته سابقه (prefix) وایي . او بل هغه پیوندونه دي چه په ریښه پسی وروسته راځي لکه په راغلم = rāgləm کی (م = am) او په خلکو = xalKu کی (و = u) . و داسي پیوندونو ته لاحقه (suffix) وایي.

پیوند کله صرفي او کله اشتقاقي وي . که چیری کوم پیوند د کلام د اجزاوو له امله د کلمې په ماهیت کي بدلون راولي اشتقاقي

پیوند (derivational affix) ورته وايي . لکه په نېکي کې چه (نېک) صفت دی او (ي) يوه لاحقه ده چه له (نېک) سره يوځای سوې ده او له نوموړي صفت څخه يې اسم جوړ کړی دی . نوځکه (ي) اشتقاقي پیوند بلل کيږي . که چیرې کوم پیوند د کلمې وماهيت ته تغییر ورنکړي لکه په کښېنم ، کښېنو او کښېني) کې د(م ، و ، ي) پیوندونه چه د کلمې وماهیت (فعل) ته تغییر نه ورکوي بلکه یوازې دشخص له مخې د فعل معنی ته تغییر ورکوي . داسې پیوندونو ته صرفي پیوندونه (inflectional affixes) وايي . که صرفي پیوندونه له یوې کلمې څخه وایستل سي هر څه چه پاته سي و هغه ته تنه (stem) وايي . مثلاً د(دودونه او ماشومان) په کلموکې (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چه که دغه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو ، په لومړۍ کلمه کې (دود) او په دوهمه کلمه کې (ماشوم) دتنو په حیث پاتیږي . مگر د(اړتیاوي) په کلمه کې (اړتیا) تنه بلله کیږي. ځکه چه په نوموړې کلمه کې (اړ) ريښه ، (تيا) اشتقاقي پيوند او (و ، ي) صرفي پیوندونه دي ، هر کله چه صرفي پیوندونه (و ، ي) څنې وایستل سي ریښه او اشتقاقي پیوند (اړتیا) دتنې په حیث پاتیږي . د ریښې او تنې توپیر دادی چه که له یوې کلمې څخه ټول پیوندونه وایستل سي څه چه پاته سي هغه ریښه ده او که یوازې صرفي پیوندونه څنې وایستل سي څه چه پاته سي هغه تنه ده . نوځکه ریښه (بیله ځینو استثناآتو څخه) یو واحد مورفیم وي ، مگر تنه کله کله واحد مورفیم وي لکه (دود) یا (ماشوم) او کله بیا د مورفیمونو له ترکیب څخه جوړه سوې وي ، لکه (اړتیا) . بل داچه یو مورفیم کیدای سي چه هم ریښه او هم تنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي لکه (دود) یا (ماشوم) د (دودونه او ماشومان) په کلموکي چه هم ریښه او هم تنه ورته ویل کیږي .

په ځینو ژبو کي یو بل دول پیوند هم پیښیږي چه وهغه ته منځینه (infix) والي. هر مورفیم چه په بل مورفیم ننوځي ورغه ننوتلي مورفیم ته منځینه والي . مثلاً د کویلیت (Quileute) په ژبه کي هاکت (hok^{w}at') وسپین سري ته والي او هاځکت (hoćk^{w}at') یې جمع ده (سپین خلک) . په نوموړي کلمه کی ć یو مورفیم دی چه د جمع معنی لري او منځینه بلله کیږي ، ځکه چه د هاکت (hok^{w}at') په مورفیم ورننوتلی دی .

په انګریزی کي (S) چه د ځینو واحدو نومونو په پای کي راسي د جمع معنی ورکوي ، خود محیط د تأثیر له امله یې تلفظ په یو ډه حال نه پاتیږي او د مختلفو محیط په واسطه یې تلفظ اوړي . یعنی که وروسته تر ږغن (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ږغن سي او که وروسته تر بې ږغه (voiceless) آواز راسي بې ږغه اداکیږي ، او که وروسته تر داسي آوازونو واقع سي لکه (S) یا (Z) په (iz) سره تلفظ کیږي .لکه په دې لاندې مثالونو کې:

buK(booK) + s > buKs   roḍ(road) + s > roḍz   roz(rose) + s >

roziz   bas(bus) + s > basiz .

په نوموړو مثالونو کي څرګندیږي چه د محیط د تأثیر له امله په انګریزی کي (S) چه د جمع معنی ورکوي کله کله د (S) او کله کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (z) او ځینې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنګه په پښتو کې د (ستا = ازتو) او (زما = ازمن) په کلمو کې (س) او (ز) دواړه یوه سابقه ده چه د ملکیت (از) معنی لري. نو موړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کیږي چه تر یو بې ږغه آواز (ت) دمخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره اداکیږي چه تر ږغن آواز (م) دمخه راغلې ده.

نو د غسې مورفیم چه یوه معنی ولري او د محیط، موقعیت یا داسې نورو عواملو په وجه کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي تول یو صوتي واحد تشکیلوي او یو مورفیم ورته ویل کیږي. د مورفیم و هر څرګ ته الومورف (allomorph) وایي. مثلاً د پورتنیو مثالونو له مخې ویلای سو چه دانګریزي د جمع نوموړی مورفیم درې الومورفونه لري: (s)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفیم چه د ملکیت معنی ورکوي دوه الومورفونه لري: (س) او (ز).

یو صوتي واحد که دوې یا زیاتې معناګانې ولري، نو د هغه د معناګانو د شمېر په مطابق هغومره مورفیمونه ځني جوړیږي. لکه په پښتو کې (تور = tor) د (سیاه) په معنی یو مورفیم، د (تهمت) په معنی بل مورفیم او د (جال) په معنی یو بل مورفیم دی. دغه رنګه (ي = i) په (نېکي = neki) کې یو مورفیم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفیم دی ځکه چه په لومړۍ کلمه کې (i) اسمي معنی لري مګر په دوهمه کلمه کې دغایب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفرد معنی ورکوي .
هغه مورفیم چه کله داسم اوکله د فعل معنی ورکوي
ځینی کسان یې یو مورفیم بولي او ځینی کسان یې دوه مورفیمه بولي . لکه
په انگریزی کی د (look) مورفیم . مگر داسی مورفیمونه چه دځج په بدلون
یې معنی بدلون مومي لکه په انگریزي کي (record = ثبتول) او récord
(ټیکلی) هر یو بیل بیل مورفیم بلل کیږي .
دا هم باید په یاد ولرو لکه څنگه چه یو الوفون د بل الوفون
پرځای نسبي راتلای ی دغه رنگه الومورفونه هم هر یو ځانله دا ستعمال مشخص
او ټاکلی ځای لري او یو الومورف هیڅکله د بل الومورف پرځای باندي نسبي راتلای.

مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه دولونه

مورفیم کله کله د خپل محیط یا نوږو عواملو د تأثیر له امله بدلون مومي او بیل
بیل شکلونه خوره کوي د موږ فیم و د غو بیلو بیلو بدلونونو ته چه د محیط په وجه ور
پیښیږي او دغه رنگه د فونیمونو داسی نوږو تغیرونو ته چه په مورفیم کي د مختلفو
عواملو په وجه واقع کیږي مورفوفونیمیکي بدلون وایي . مورفوفونیمیکي بدلون
(morphophonemic change) په ځینو ژبو کي ساده او په ځینو ژبو کي
ډیر مغلق وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پیښیږي : یو دا چه مورفیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکوم فونیم په وجه متأثره سي او تغییر وخوري .لکه په انګریزی کي چه (s) دجمع مورفیم دی که تر ږغن آواز وروسته راسي ږغن (z) ادا کیږي .لکه په rooms ، eggs ،او roads کي او که تر بي ږغه آواز وروسته واقع سي بي ږغه (s) تلفظ کیږي لکه په roots ، lips او books کي . په نومو ړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) او تر P،t او K وروسته په (S) سره تلفظ کیږي او په دې توګه دخپل دمخنی فونیم په واسطه بدلون مومي . دغه رنګه په پښتو کي د (زما = zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکیت مورفیم دی .که نومو ړی مورفیم تر (م) دمخه راسي په (ز) او که تر (ت) دمخه راسي په (س) سره اداکیږي (دمورفیم بحث وګوری) . یعنی نومو ړی مورفیم دخپل وروستني فونیم په واسطه متأثره کیږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه یو مورفیم د بل مورفیم پواسطه تغییر وخوري . مثلاً په انګریزی کي دجمع دالومورفونو (in-~iz-~z-~s-) په سلسله کي in- یوالومورف دی چه یوازي له āks (ox) سره واقع کیږي ، یعنی هر ځای چه د āks مورفیم راسي نو دجمع د مورفیم همغه الومورف ورسره واقع کیږي چه د in- شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کیږي .

که یو مورفیم د ځینو عواملو په وجه بېل بېل شکلونه غوره کړي (بېل بېل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغایرو شکلونو څخه یوازي یو شکل (یوالومورف) داساسي شکل (base form) په توګه انتخابیږي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اساسي شکل په اساس تول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه د نوموړي مورفیم ته ورپیښیږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او جامع ډول سره بیانیږي. د مثال په توګه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو کي (س = s او ز = z) دوه الومورفونه دي چه د دواړه یو ځای یو مورفیم تشکیلوي. نوکه په نوموړو دوو شکلونو کي (س = s) داساسي شکل په توګه انتخاب سي باید نوموړی مورفیم داسي معرفي کړو: (س = s) یو مورفیم دی چه د مالکیت معنی ورکوي او که تر (م = m) چه یو رغن آواز دی دمخه راسي په (ز = z) سره تلفظ کیږي. مګر که په نوموړو شکلونو کي (ز = z) د اساسي شکل په حیث انتخاب سي باید په دې توګه معرفي سي: (ز = z) یو مورفیم دی چه د مالکیت معنی لري او که تر (ت = t) چه یو نې رغه آواز دی دمخه راسي په (س = s) سره تلفظ کیږي.

داساسي شکل انتخاب د مورفیم په بېلو بېلو شکلونو کي اختیاري دی، خوحتی الامکان باید کوښښ وسي چه د مورفیم هغه شکل داساسي شکل په توګه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نوموړي مورفیم دنورو شکلونو بیان په ساده او اسانه ډول سره امکان پیدا کړي.

د مورفوفونیمیکي بدلون یو مشهور قسم اسیمیلیشن (assimilation) نومیږي او هغه دا دی چه کوم آواز د ګاونډي آواز د تأثیر له امله د نوموړي ګاونډي آواز سره یوشی سي یا ورته والی پیدا کړي. لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي یا لکه په (یک ګړ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي چه د (یک) ک په خبر وکي په (گ) سره اداکیږي . په لومړي مثال کي (ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له ځنګه یو شونډیز آواز (ب) راغلی دی او د دغه آواز د تأثیر له امله (ن) هم په شونډیز آواز (م) سره اوښتی دی. په دوهم مثال کي (ک) یو بې ږغه انسدادي آواز دی چه د خپل ګاونډي آواز (ګ) د تأثیر له امله ږغن سوی دی . په اسیمیلېشن کي که د مخنی آواز پر وروستني آواز باندي تأثیر وکړي او وروستنی آواز بدلون ومومي پراګریسیو (progressive) ورته وايي لکه په ترکي کي (=git di>git ti دی ولاړ) او که وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر وکړي او د مخني آواز ته تغییر ورکړي ریګریسیو (regressive) ورته وايي لکه په (ستا) او (زما) کي چه وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر کوي. اسیمیلېشن دوه ډوله واقع کیږي : یو دا چه د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ واقع وي او فاصله و نلري . ودې ډول اسیمیلېشن ته متصل (contiguous) (اسیمیلېشن) وايي ، لکه په (ستا) او (زما) کي . او بل دا چه اسیمیلېشن د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ نوي راغلی او یو له بله سره فاصله ولري ، یعنی په منځ کي یې یو یا څو آوازونه راغلي وي . وداسي اسیمیلېشن ته منفصل (noncontiguous) اسیمیلېشن وايي . لکه په دري کي (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کیږي. په دې مثال کي لومړی (س) د وروستني (ش) د تأثیر له امله په (ش) سره تبدیل سوی دی او د (س) او (ش) تر منځ نور فونیمونه راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم ډيسيميليشن (dissimilation) نوميږي : کله کله په يو ترکيب (کلمه) کي يو آواز دوه ځايه (مکرر) واقع کيږي . که چيري نوموړی آواز له نوموړو دوو ځايونو څخه په يوه ځای کي په يو بل آواز سره بدلون ومومي ودغې عمليې ته ډيسيميليشن وايي . لکه د نمونځ او لمونځ په کلمو کي د (ن) بدلون په (ل) سره .

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم قلب (metathesis) نوميږي او هغه دادی چه د فونيمونو په ترتيب کي بدلون واقع سي لکه : څمکه ، مځکه - روځ ، ورځ - لوبشت ، ولېشت .

د فونيمونو زياتوالی يا حذف بدل هم مورفوفونيميکي بدلون بلل کيږي . مثلاً په انگريزي کي (s) د جمع مورفيم دی چه کله - کله د (z) په شکل څرګنديږي لکه په eggs ، roads او داسي نورو کلمو کي. مګر د diš په کلمه کي چه مفرد يې diš دی . د (i) فونيم زيات راغلی دی. په پښتو کي ځيني خلک (ديرش) په (دېش) سره تلفظ کوي او کله کله - (ځلوېښت) په (څلوېښ) سره اداکوي او په دې توګه له ديرش څخه (ر) او له څلوېښت څخه (ت) حذفوي . دغه رنګه په انګريزي کي نې ږغه کانسونينټ چه د دوو واولونو په منځ کي واقع سي د ږغله ږغن کيږي لکه betər چه په bedər سره تلفظ کوي . دغه رنګه ږغن کانسونينټ چه په پای کي راسي په ځينو ژبو کي کله کله نې ږغه کيږي لکه د جرمني

tag (ورځ) چه په tak سره تلفظ کیږي . نوموړي او دغه ډول نور بدلونونه چه په مورفیم کي پېښیږي ټول مورفوفونیمیکي بدلونونه بلل کیږي.

دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې

ځرنګه چه د نړۍ ژبي د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري ، نو د هغوی مورفیمونه هم په یوه بڼه ځان نه څرګندوي . په ځینو ژبو کي یو ډول او په ځینو نورو ژبو کي بل ډول مورفیمونه موجود دي . یو ژبپوهاند دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کي باید له ډېر غور او احتیاط څخه کار واخلي څو چه د هغې ژبې د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پیدا او معرفي کړي . دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت کې باید دا لاندې ټکي په نظر کي ونیول سي :

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري . یعنی کله کله یو مورفیم څو سېلابه وي او ځینی وخت یو سېلاب څو مورفیمه لري . مګر داسي هم ډېر پېښیږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي . مثلاً (کندهار = Kandahār) یو مورفیم دی چه درې سېلابه لري . (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

مورفيمه (dz + am) لري. (لاس = lās) يو مورفيم دی او يو سيلاب لري.
د مورفيمونو او فونيمونو شمېر هم يو له بله څه رابطه نه سره لري.
د مثال په توګه د (رڼا = ruṇā) په کلمه کښې (رڼ = ruṇ) چه درې فونيمونه لري يو مورفيم دی او (آ = ā) چه يو فونيم دی يو مورفيم هم دی. نو يو مورفيم ممکن لوازي يو فونيم وي. يو فونيم کله کله د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول - څرګند بدلای سي. خو کله کله هماغه فونيم لوازي دېوه فونيم په حيث نه د مورفيم په ډول په ژبه کي پېښيږي. مثلاً د (نېکي = neki) او (ځی dzi) په کلمو کي (i) يو فونيم دی چه په نومړو دوارو کلمو کي د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول راغلی دی. يعنې په لومړۍ کلمه کي يو ډول او په دوهمه کلمه کي بل ډول معنی لري. مګر د (ځير = dzir) په کلمه کي بيا هماغه فونيم معنی نلري او لوازي دېو فونيم په حيث راغلی دی نه د مورفيم په ډول.
کله کله محقق د ژبي د مورفيمونو د معلومولو په وخت کي له يو شمېر داسي مثالونو سره مخامخ کيږي چه په هغوی کي يو ډول صوتي واحد ونه او يو ډول معنا ګاني راغلي وي. نو محقق بايد ښه غور او کافي تحقيق څخه دا نتيجه واخلي چه نومړي صوتي واحد ونه دېوه ډول معنی د موجود والي له امله او د هغوی دېو شي والي په وجه يو مورفيم وبولي. لکه چه وو ايي په دې ټولو کلمو کي (کوړ = Kor، کوټه = Koṭá، کږدی = Kazday، کلا = Kalá، کالی = Kālay) د هستوګنې د ځای معنی پرته ده، او په دې ټولو کلمو کي يو صوتي واحد (ک = K) راغلی دی

نوځکه (ک = K) یو موړفیم دی چه د هستوګني دځای معنی ورکوي. دغه سبب دی چه محقق هیڅ وخت له نیمګړي ډېټا څخه مثبته نتیجه نه اخلي له نوموړو کلموسره که داسي کلمې لکه (خونه = xúna، جونګړه = jongára، سنار = sār ...) یوځای کړو څرګندوي به سي چه (ک = K) دهستوګني دځای معنی نه ورکوي او موړفیم نسي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلو ژبو کي اداسي. ممکن د موړفیمونو شمېر یې توپیر ولري. د مثال په توګه په پښتو وایي: زه کورته ځم = za Kor ta dzam او په انګریزي وایي: āy go hom = I go home: نوموړی مطلب په پښتو کي په پنځه موړفیمه (za + Kor + ta + dz + am) او په انګریزي کي په دري موړفیمه (āy + go + hom) سره اداسوی دی. نوکه موږ وغواړو چه دانګریزي ژبي دنوموړي خبري موړفیمونه دپښتو د ترجمې له مخي معلوم کړو باید په دې فکر کي وسو چه څکه چه په پښتو کي نوموړې خبره پنځه موړفیمه لري نو په انګریزي کي هم باید پنځه موړفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید دحقایقو پر اساس بنا وي او څکه چه دانګریزي دژبي موړفیمونه معلوموو نو دانګریزي ژبي خپل ساختمان باید په نظر کي ونیسو نه داچه دپښتو ژبي دساختمان په اساس دانګریزي ژبي ساختمان فرض کړو.

دیوې ژبي په موړفیمي تجزیه کي موږ باید نیاز وباسو چه دهغې ژبي ساختمان په هغه ډېټا کي چه موږ یې په لاس کي لرو په داسي کوچنیو ټوټوسره تجزیه کړو چه نوموړې هره ټوټه یوازي یو موړفیم وي. او دا

تجزیې موږ د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای شو . که دا کار موږ په بریالیتوب سره سرته ورسوو نو ټول هغه مورفیمونه به چه په ډېټا کې موجود دي لاس ته راسي . د مثال په توګه په لاندې ډول د پشه یي ژبې د هغې لهجې د یوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه کوو چه د "نورو درې" په "پنجوقلعه" کې خلک خبرې په کوي:

1 . ɛ́loamā́gošíŋše دا زموږ کور دی.	4. ɛ́lodār دا غر.
2 . ɛ́loamā́bāgše دا زموږ باغ دی.	5. búbakā́rgošíŋ ډېر ښه کور.
3 . amā́gošíŋ زموږ کور.	6. pašayibúbakā́rjábše (پشه یي ډېره ښه ژبه ده)
7. ɛ́lobakā́rbāgše دا ښه باغ دی	

که د لومړۍ او دوهمې خبرې معناوې سره پرتله کړو د دواړو خبرو معناوې نورې سره یو شی دي او یوازې په (کور) او (باغ) کې توپیر سره لري . د نورو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چه راغلی دی هغه یوازې د gošíŋ او bāg په ټوټو کې دی . نو کوم معنی لرونکې او ګرامري ټوټې چه موږ د نورو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای شو یوه د gošíŋ او بله د bāg ټوټه ده چه لومړۍ ټوټه د (کور) او دوهمه ټوټه د (باغ) معنی ورکوي . په دریمه خبره کې یوه د gošíŋ ټوټه راغلې ده چه د مخه یې موږ معنی لاس ته راوستلې ده چه د (کور) ته وایي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي خبري په معنی کي هم دغه مطلب موجود دی . د نوموړي خبري
پاته برخه amá ده چه د دغي خبري د معنی له مخي ښکاره کیږي چه د
(نوموړي) معنی ورکوي . که نوموړي او څلورمه خبره سره پرتله کړو -
ښکاره به سي چه د نوموړو خبرو په معنی کي یوازي یو مطلب مکرر
راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی او د نوموړو دوو خبرو په پسته یي شکلونو
کي هم یوازي یوه توپه مکرره راغلي ده چه هغه د élo توپه ده . نو د
نوموړو دوو خبرو له پرتلي څخه دا ښکاره کیږي چه élo او (دا) سره یوشي
دي او هر کله چه په څلورمه خبره کي موږ ته دا ښکاره سوه چه د élo
توپه د (دا) معنی لري نو دا هم باید ومنل سي چه په نوموړي خبره کي د
پسته یي خبري پاته توپه (dār) د نوموړي خبري د پاته سوي معنی (غر)
سره یوشی ده . او س بیرته ولومړي خبري ته راځو . په لومړي خبره کي د
نوره ټولو شکلونو معناوي لاس ته راغلي دي او یوازي د پسته یي په خوا
کي (še) او د پښتو ترجمې په خوا کي (دی) پاته دی چه طبعاً دا دواړه
سره یوشی دي . یعنی (še) د (دی) معنی ورکوي .

په پنځمه خبره کي gošin موږ ته معلوم سو چه د
(کور) معنی ورکوي . په دې ډول پاته توپه (búbakár) د (دبر-
-بنه) په معنی پاتیږي . که دغه توپه په اوومه خبره کي وپلټو، ښکاره
به سي چه نوموړې توپه یو واحد موږفیم نه دی . ځکه چه د هغې یوه
برخه (bakár) د (بنه) په معنی راغلې ده او بله برخه یې (bú) یو بل

موړفیم دی چه په ښکاره ډول د (ډېر) معنی وړکوي. په شپږمه
خبره کې نوړ ټول موړفیمونه موږ ته معلوم دي او کوم شی چه پاته دی هغه
د پشه‌یي په ژبه کې د jáb توته او د پښتو ترجمې په ژبه کې د (ژبه) مفهوم
دی چه دا دواړه هم طبعاً باید یو شی وبلل سي. یعنی jáb د ژبې معنی لري
په پوره ډول موږ وکولای سوای چه ټولې معنی
لرونکي توټې چې په نوموړي ډېټاکې راغلي دي د هغوی له معنا گانو سره لاس
ته راوړو. د دغې لنډې ډېټاله څخه د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو
په ترڅ کې موږ دا هم څرگنده کړه چه نوموړي ټوټې واحد موړفیمونه دي.
د نوموړو موړفیمونو لست په لاندې ډول سره ترتیبولای سو :

élo	دا	dār	غر
amā́	زموږ	bú	ډېر
gošíŋ	کور	bakā́r	ښه
še	دئ	jáb	ژبه
bāg	باغ	pašayí	پشه‌يي

د یوې ژبې د موړفیمونو د معلومولو له پاره کافي مواد او کره کتنه ضروري
ده. ځکه چه په لږ و موادو کې ځیني وخت محقق د موړفیم حقیقي بڼه نسي
پېژندلای. نو د پاره د دې چه ډېر کوچني معنی لرونکي صوتي واحد ونه

پخپل حقيقي شكل او بڼه سره پيدا كړاى سي محقق بايد هڅوى په ډول ډول او بېلو بېلو خبرو كي ترغور لاندي ونيسي او د هڅوى د صحيحي انډازې په باره كي خپل ځان ډاډه كړي . دادى اوس د عبري ژبي دلاندني ډېټاد مورفيمي تجزيې په ترڅ كي پردې مطلب باندي رڼا اچوو :

1. šamartihū	مـا دى وساته	5. šamarnuhā	موږ دا وساتله
2. šamartihā	ما دا وساتله	6. šəmarnukā	موږ تاسي وساتلاست
3. šamartikā	ما تاسي وساتلاست	7. qətaltihū	مـا دى و واژه
4. šəmarnuhū	موږ دى وساته	8. qətalnuhū	موږ دى وواژه

په لومړۍ او دوهم خبره كي د معنى تو پير يوازى پــه (دى) او (دا) كي راغلى دى . يعني د نومو ړو دواړو خبرو معنى يوشى ده يوازي د ومره فرق لري چه په لومړۍ خبره كي غايب مذكر او په دوهم خبره كي غايب مؤنث يادسوى دى . عبري خبري هم دواړه نوركټ مټ يوشى دي يوازي د لومړۍ خبري په پاى كي ū او دوهم مثال په پاى كي ā راغلى دى نو په سرسري نظر كه سړى وګوري ممكن دا نتيجه واخلي چه (ū) يو مورفيم دى چه د (دى) يعنى غايب مذكر او (ā) يو بل مورفيم دى چه د (دا) يعنى غايب مؤنث معنى وركوي . خوكه دې يوه خبره هم ورسره يوځاى كړو څرګنديږي چه (šamartt) په دې دواړو خبرو كي مشترك

راغلی دی او کوم شی چه په دی وسرو خبرو کي توپیر لري هغه د - hū ، hā ، او kā توري دي. ځکه چه د نومورو درو خبرو نوره معنی یو شی ده او یوازي په درو ضمیرو نو کي توپیر سره لري. نو اوس باید دا نتیجه ځني واخلو چه نوموړي دري توري دري موږفیمونه دي چه د- نوموړو دری وضمیرونوله پاره راغلي دي یعني hū د (دی)، hā د (دا) او kā د (تاسي) معنی ورکوي.

که څلرمه، پنځم او شپږمه خبره هم ور سره یو ځای کړو او له نوموړو شپږو برخو څخه هغه موږفیمونه چه د مخه موږ معلوم کړل (hū ، hā او kā) وباسو په پاتو برخو کي šamar په ټولو خبرو کي مشترک راغلی دی یوازي په کوم ځای کي چه د مفرد متکلم ضمیر (زه) راغلی دی هلته (tī) او په کوم ځای کي چه د جمع متکلم ضمیر (موږ) راغلی دی هلته (nū) ور سره یو ځای سوی دی. نو ځکه دا نتیجه اخلو چه (tī) یو موږفیم دی چه د مفرد متکلم (زه) معنی لري او (nū) یو موږفیم دی چه د جمع متکلم (موږ) معنی ور کوي.

که اوومه او اتمه خبره هم له نوموړو خبرو سره یو ځای کړو، کومه ټوټه چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) ټوټه ده. د نوموړو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موږ ته نوی په لاس راغلی دی هغه د (وواژه) مطلب دی. ځکه چه د دغه نوي مطلب له پاره یوه نوې ټوټه (qatal) په لاس کی ړو نو دا نتیجه اخیستلای سو چه (qatal) یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

توته ده چه د (وواژه) معنی ورکوي .

که ټولي خبري له سره تر پایه وګورو ، بیله (وسانه) څخه نور د ټولو معنا وو له پاره مو ، مورفیمونه یا معنی لرونکي ټوټې پیدا کړي دي ، او دا شو په هغه موادو کي چه مونږ تر څېړني لاندي نیولي دي یوه ټوټه (šamar) پاتې ده . ځکه چه په یوه خوا کي د (وسانه) مطلب او په بله خوا کي د (šamar) ټوټه لرو نو څرګندیږي چه (šamar) یوه معنی لرونکې ټوټه ده چه د (وسانه) معنی ورکوي . بل دا چه که لومړی او څلرمه خبره له اوومي او اتمي خبري سره مقایسه کړو څرګنده به سي چه په نومورو خبروکي په کوم ځای کي چه (وسانه) راغلی دی هلته د (šamar) او په کوم ځای کي چه (وواژه) راغلی دی هلته د (qatal) ټوټه راغلې ده چه دا هم پر دې باندې دلالت کوي چه د (šamar) ټوټه د (وسانه) په معنی سره پېښیږي . د نومورو خبرو د مورفیمونولست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

hā — ځا	šamar — وسانه
Kā — تاسي[1]	tī — زه
nū — مونږ	hū — دی
qatal — وواژه	

(1) : تاسی د احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

د یوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کې باید د مورفیمونو الومورفونه هم په نظر کې ونیسو، او که کوم مورفیم بېل بېل الومورفونه ولري هغوی هم باید معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه وښیو. دا دی اوس به د مثال په توګه په لاندې ډول د (زپوتیک zapotec) د ژبې د یوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه وکړو او وبه ګورو که ځینو مورفیمونو الومورفونه درلودل هغه به هم معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه به وښیو. د زپوتیک ژبه په مکسیکو کې ویله کېږي.

1.	reKabiza?	زه جواب ورکوم (استمراري حال)	8.	duwaza?	زه ژوند کوم
2.	rudibiciza?	» زه وچوم	9.	ru?naza?	زه غورځوم (استمراري حال)
3.	rugalaza?	» زه اور لګوم	10.	Ki	بریوال
4.	riKiaza?	» زه کښېنم	11.	ra?aza?	زه ځم (استمراري حال)
5.	eKabi	جواب ورکول	12.	udibici	وچول
6.	riduwaza?	زه ژوند کوم (استمراري حال)	13.	duwa	ژوند کول
7.	riKuwaza?	» زه ساتم	14.	ritaza?	زه اخلم (استمراري حال)
			15.	riKiza?	زه مینځم (استمراري حال)

نوموړې ډېټا که سر تر پایه په پوره نظر سره وګورو، درې ډوله مورفیمونه پکښې راغلي دي: تنه، واحد متکلم، ضمیر او استمراري حال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (1، 2، 3، 4، 6، 7، 9، 11، 14 او 15) مادوکي د مورفیمونو نوموړي ډېري سره ډولونه راغلي دي . په (5، 10، 12 او 13) مادوکي یوازې تنې او په اتمه ماده کي تنه او د واحد متکلم ضمیر راغلی دی. که (6، 7 او 13) مادې سره پرتله کړو څرګنده به شي چه (duwa) تنه ، (za²) واحد متکلم ضمیر او (ri) استمراري حال ښيي . دغه رنګه په ټولو هغو موادوکي چه (زه) راغلی دی ـ هلته (za²) هم راغلی دی . له دې څخه څرګندېږي چه (za²) د (زه) په معنی دی. که دوهمه او دوولسمه ماده سره پرتله کړو څرګنده به سي چه (udibici) تنه ده چه د (وچولو) معنی لري ، (za²) د (زه) معنی ورکوي او کوم صوتي واحد چه د استمراري حال معنی لري هغه د (۳) صوتي واحد دی . ځکه چه (ri) او (۳) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي نو څرګنده ده چه نوموړي دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم الومورفونه دي . د دې دپاره چه په ښه توګه څرګنده سي چه نوموړي صوتي واحدونه الومورفونه دي نو ښايي چه د هغوی مشخص استعمال هم پیدا کړو . په نوموړو موادوکي که په غور سره وکړو څرګنده به سي چه (ri) تل ترکانسونینټ او (۳) تل تر واول د مخه راځي او یو د بل پرځای باندي هیڅکله نه واقع کیږي . نو ځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم الومورفونه بولو . هغه مورفیمونه چه په نوموړې ډېټاکي راغلي دي په لاندي ډول سره ښوولای سو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1.	r ~ ri [(1)]	استمراري حال	7.	duwa	ژوندکول
2.	za'	زه	8.	Kuwa	ساتل
3.	eKabi	جواب ورکول	9.	u'na	غوښتل
4.	udibici	وچول	10.	Ki	پرېوتل
5.	ugala	اورلګول	11.	a'a	تلل
6.	Kia	کښېنول	12.	'a	اخيستل

کله کله د مورفيمونو د الومورفونو د استعمال مشخص ځايونه د هغه محيط له مخې چه نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نه څرګندېږي . په داسې حال کې بنايي چه ټول هغه ځايونه و ښووله سي چه نوموړي مغاير شکلونه پکښې واقع کېږي . د مثال په توګه د مکسيکو د يوې بلې ژبې چه هيواوې (Huave) نومېږي د دې لاندې د بېتا مورفيمي تجزيه کوو :

1. andiomáac	مو ږ هيله کوو	2. ačiatíac	موږ خيږو
3. imboláac	موږ باريږو	4. ahiráac	موږ لرو
5. ačičíac	موږ ځبېښو	6. ahačiác	موږ ورکوو

(١) د غږ د ول علامه (~) د يوه مورفيم د الومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفيم د الومورفونو تر منځ راځي (د د غه مبحث پای وګورئ).

7. andoKáoc	موږ کبان نیسو	8. ianáac	موږ ځنی راځو
9. acohóoc	موږ لوبه کوو	10. uwíac	موږ پوړ اخلو
11. akoočíac	موږ پرېکوو	12. auwáac	موږ وځو
13. andoK	کبان نیول	14. anǰialáac	موږ میده کوو (په میچن یا [illegible])
15. ašomáac	موږ پیداکوو		

نوټ : پرته له دیارلسمې مادې څخه چه یو موږ فهیم دی، په نورو ټولو خبرو کې دوه دوه موږ فهیمونه راغلي دي.

که په نوموړي ډېټا کي په غور سره وګورو په هره ماده کي یو متکلم ضمیر او یو فعل راغلی دی. که دریمه او دوولسمه ماده سره مقایسه کړو، څرګنده به سي چه په دواړو کي یو مشترک صوتي واحد (áac) راغلی دی او د نوموړو مادو په ترجمه کي موږ یو مشترک مطلب (موږ) لرو. نو ځکه د دغې ډېټا له مخې نوموړی مشترک صوتي واحد (áac) د (موږ) معنی ورکوي. او که په نورو هغو ځایو کي چه نوموړی صوتي واحد راغلی دی وګورو، هم دغه نتیجه واثبات ته رسیږي. یعني هر ځای چه (áac) راغلی دی په پښتو ترجمه کي (موږ) راغلی دی. په شپږمه او لسمه ماده کي یو بل صوتي واحد (íac) مشترک واقع سوی دی چه د دغو مادو په ترجمه کي یو مشترک مطلب (موږ) راغلی دی. نوموړی صوتي واحد هم د (موږ) په معنی سره بېلولای سو. د غه رنګه که اوومه او دیارلسمه ماده سره

پرتله کړو څرګنده به سي چه (óoc) هم د (موږ) معنی ورکوی. نو په نوموړې ډېټا کي درې صوتي واحدونه د لاحقې په توګه د (موږ) له پاره راغلي دي چه درې سره د یوه مورفیم الومورفونه بلل کیږي. د مخه موږ ته ویل سوي وه چه پرته له دیارلسمې مادې څخه په هره ماده کي دوه مورفیمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کي د جمع متکلم د مورفیم الومورف راغلی دی نو د هري مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه و موږ ته د هغې مادې په ترجمه کي راکړه سوی دی. د نوموړي ډېټا مورفیمونه په لاندې ډول سره بېلولای سو :

1.	_áac ~ _íac ~ _óoc	موږ	2.	andiom	هیله کول
3.	imbol	بېرېدل	4.	ahir	درلودل
5.	ačič	ځبښل	6.	ahač	ورکول
7.	andoK	کبان نیول	8.	ian	راتګ
9.	acoh	لوبه کول	10.	uw	پوهول
11.	akooč	پرې کول	12.	auw	وتل
13.	anǰial	مینه کول	14.	ašom	پیښکول
15.	ačiat	خیرل			

د جمع متکلم د مورفیم د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د نوموړي ډېټا له مخي نه معلومیږي. نو ځکه ددې د پاره چه د هغوی د استعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشخص ځالونه ونیول سي یوازنی لار داده چه دهرالوموړف سره دټولو هغو شکلونو لست واخیستل سي چه له هغه الوموړف سره واقع کیږي. دالستونه په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

_áac :		_íac :		_óoc :	
andiom_	هیله کول	ačiat_	خیرل	andoK_	کلانیول
imbol_	بېرول	ačič_	څبېښل	acoh_	لوبېکول
ahir_	درلوول	ahač_	ورکول		
ian_	راتګ	uw_	پوډول		
auw_	وتل	akooč_	پرېکول		
anǰial_	میده کول				
ašom_	پیداکول				

خو په داسي مواقعو کي دپاره ددې چه زمونږ په کار کي اسانتیا پیښه سي، ډېره ښه لار داده چه لومړی له iác_ او óoc_ سره دهغو شکلونو لست ترتیب کړو چه له نومورو دوو الوموړفونو سره واقع کیږي او وروسته وو وایو چه نور ټول شکلونه له áac_ سره واقع کیږي. دلته مطلب صرف دادی چه په دغه ډول لستونو کي سړی ودې ته نه مجبوریږي چه ټول شکلونه ولیکي او په دې لحاظ یوه اقتصادي لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې دپاره چه د مورفیمونو رابطه یوله بله سره وښوو له
سې نو په پورتنۍ مورفیمي تجزیه کې د ځینو مورفیمونو سره د رابطې وړه
لیکه (—) راغلې ده. هغه شکل چه همیشه د کوم ترکیب په سر کې راځي،
نو موږ یې وړه لیکه تر هغه شکل وروسته ایښوو له کیږي. هغه شکل چه
همیشه د کوم ترکیب په پای کې واقع کیږي نو موږ یې لیکه تر هغه شکل
د مخه راځي. که وغواړو چه د کوم مورفیم بېل بېل الومورفونه وښیو نو باید
د نوموړو الومورفونو ترمنځ یوه کږه وږه لیکه کښېږدو.

لهجوي اطلس

هرکله چه دوه کسه په یوه ژبه خبرې سره کوي
که سړي په ډېر غـــور ورته ځیر سي، د دوی په خبرو کې توپیر موجود
وي. او هماغه یوه موضوع یو سړی په یو ډول او بل سړی په بل ډول کلمو
کې اداکوي. ممکن یو سړی په خپلو خبرو کې داسې کلمې استعمال کړي چه
د هغه بل سړي د کلمو په پانګه کې نوي، یا یې زده وي خو د هغوی د استعمالولو
سره عادت ونلري. دغه ډول دیوې کورنۍ لهجه و بلې کورنۍ ته څه
ناڅه توپیر لري. په یوه ټولنه کې بېل بېل اجتماعي ګروپونه لکه خواران

او بډايان، مريان او خپلواک وګړي، تعليم يافته او بې تعليمه خلک په خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري. تر دې چه ځينې وخت داسې پېښېږي چه د يوه اجتماعي ګروپ غړي د بل اجتماعي ګروپ غړي په خبره که څه هم دواړه د يوې ژبې ويونکي وي خو د لهجې د توپير په وجه سمه نه پوهېږي. د نر او ښځې لهجه هم توپير سره لري. د زمانو او زړو په وينا وو کې هم ځينې وخت توپير ليدل کېږي. مثلاً د افريقا په ډېرو ښو کې زلميان له اکثرو هغو مذهبي اصطلاح ګانو سره چه د دوی پلرونه او ميندې يې په پوهېږي آشنايي نلري. دا توپير په هغو ځايونو کې ډېر ليدل کېږي چه د زوړ کلچر په چټکتيا سره د بدلون په حالت کې وي. هغه خلک چه هر وخت په نږدې تماس کې وي يا په يوه کلي يا يوه ښار کې ژوند کوي او په همغه يوه اجتماعي يا اقتصادي ډله پورې اړه لري ژبه تقريباً په يوه ډول سره استعمالوي. مګر هغه کسان چه په ندرت سره يا لې بېخي موقع نوې ميندلې چه يو له بله سره په تماس کې سي او خبرې اترې سره وکړي، په خبرو کې يې زيات توپير ليدل کېږي. د مثال په توګه د برتانيې علمي انګريزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر ورته والی سره لري. خو د نورو ښارونو په شاوخوا کې محلي لهجې يو له بله ډېر توپير سره لري. د جغرافيايي موقعيت په اساس ممکن د يوې ژبې ويونکي په خپلو خبرو او وينا وو کې څرګند اختلافونه او توپيرونه ولري. دا توپيرونه په عمومي ډول په آوازونو، شکلونو، د شکلونو په ترتيب، کلمو او معنی ګانو کې ليدل کېږي د مثال په توګه د کندهار د لهجې د (ښ) او (ښ) آوازونه د ننګرهار او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو نورو لهجو کې په (گ) او (خ) سره اداکیږي. په کندهار کې و (چوپان) ته (شپون) او (موټروان) ته (موټروان) وایي، مګر په ځینو نورو لهجو کې نوموړې کلمې په (شپین) او (مېټریان) سره تلفظ کیږي.

یوه ورځ له کندهار څخه کابل ته په موټر کې تلم. موټروان او کلینر دواړه ډیکتیا وو. پر لاره کې د موټر په ماشین کې څه خرابي پیښه سوه. کلینر ورکښته سو پر ماشین یې کار شروع کړ. موټروان په سیټ کې ناست ؤ او و کلینر ته یې ورږغ کړل: "چکیش کیږده چکې روخله" که موټروان د کندهار په پښتو خبرې کولای نو به یې ورته ویلي وای: "چکُش کښېږده چاکو را واخله".

په ځینو لهجو کې وایي (سړی دئ = saray day) او په ځینو لهجو کې وایي (سړی دی = saray day) مګر په ځینو لهجو کې وایي (سړی ده = saray da). په کندهار کې (ګوګرد) ته (اورلګیت یا- اولګیت) وایي، او (ګرګ) ته (شرمښ) وایي، او (ډنګر) د لاغر په معنی استعالوي مګر په ځینو نورو لهجو کې (ګوګرد) ته (ګوګړ) او (ګرګ) ته (لېوه) وایي او (ډنګر) د (غوایي) په معنی استعالوي.

که موږ وغواړو چه د یوې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه په صحیح ډول سره وښوولای سو، نو د هرې لهجې په باره کې د ژبپوهنې له اصولو سره سم پوره تحقیقات کوو؛ او هغه مواد چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی توپیرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وښو ولای سو د ژبپوهنې د علمي اساساتو له مخې راغونډ وو . دغه مواد چه راټول سول او د خپرولو له پاره آماده سول موږ کولای سو چه په بېلو طریقو سره هغه نشر کړو : یوه طریقه دا ده چه دیوه کاغذ پر مخ باندې د هر جواب ورکوونکي (informant) خبرې په بېلو بېلو عمودي ستونو کې په داسې ډول سره راولو چه د ټولو جواب ورکوونکو هغه جوابونه چه د یوې موضوع په باره کې یې ورکړي دي څنګ پر څنګ پر یوه افقي لیکه باندې واقع سي ، خو په دې توګه موږ ولای سو چه نوموړي جوابونه یو له بله سره پرتله کړو . بله طریقه دا ده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توګه په داسې ډول سره وښیو چه په هغه کې د هر جواب ورکوونکي جواب د هغه جواب ورکوونکي د هستوګنې په ځای کې واقع سي . دغه دوهمه طریقه یوه غوره طریقه ده . ځکه چه د دغسې نقشو یوه مجموعه موږ ته موقع راکوي چه د یوې ژبې د بېلو بېلو عناصرو د استعمال مشخص ځایونه په نوموړو نقشو کې د مقایسه کولو په ترڅ کې پیدا او مقایسه یې کړو او په یوه نظر سره په اسانه توګه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راولو . د دغسې نقشو مجموعه چه په هغو کې د یوې ژبې د بېلو بېلو لهجو د غسې او داسې نورو توپیرونه ښوول سوي وي د ژبپوهنې په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas) بلل کیږي .

کوم سړي چه د ژبې تحقیق کوي و هغه ته محقق (Field worker) وایي . جیلیرون (Gillieron) چه د سویس

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ډېر نامتو ژبپوهاند دی وايي چه محقق باید یو سړی وي. یعني دیوې ژبې ټولې لهجې بناېي چه دیوه سړي په واسطه ثبتې سي. مګرجود (Jud) او جې برګ (Jaberg) چه دواړه دده شاګردان وو دایټالیې او سویس د ژبپوهنې او نژادپوهنې (Ethnology) داطلس په ترتیبولو کې یې له دې او تنو څخه کار اخیستی دی.

محقق بناېي چه دلهجې په محل کې کار وکړي او دجواب ورکوونکي جوابونه پخپله باید ولیکي. ډېټا (هغه مواد چه دژبې دلهجو دتحقیق له پاره راغونډیږي) بناېي چه دخبرو دعادي سرعت له مخې ثبت سي چه طبیعي وي نه دوروا وغیرطبیعي خبرو په موقع کې. دخبرو په ثبتولو کې به ډېر تسلوالی نکوي. یعني هرکله چه محقق پاده سي چه آوازونه یې په صحیح ډول سره اورېدلي دي نو وروسته دي دهغوی په ثبتولو کې اقدام وکړي. محقق باید له جواب ورکوونکي څخه داغوښتنه ونکړي چه یو توری تردې یا خلور واره زیات تکرار کړي. بلکه اکثره محققین ولوړي تلفظ ته اهمیت ورکوي او که کوم اشتباه ورته پېښه سي هغه په نورو مثالو خبرو کې رفع کوي. محقق باید داګوښښ ونکړي چه دژبې ټول مواد هر و مرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي. ځکه چه په یوه ژبه کې بې قاعده او غیرمنظم شیان دژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي او دباقاعده شیانو په څېر اهمیت لري. نو ددې له امله هرڅه باید کټ مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کې موجود وي او د هیڅ شي له ثبتولو څخه باید سترګې پټې نسي. خجونه او فشارونه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکثرو ژبو کي د کلمواو جملو و معنٰی ته تغییر ورکوي . لکه د (غوټه، پرته، کېښېنستم) په کلمو کي که پر لو مړي سېلابونو باندې زور واقع سي يوه معنٰی ورکوي، او که د پای پر سېلابونو باندې زور راسي بله معنٰی ورکوي. دغه رنگه د (زه په پوهنځي کي له دوه سوه گرام وايم) په جمله کي پر ځلونو و برخو باندې موږ فشارراوستلای سو. پر هره برخه چه فشار راولو د جملې معنٰی څه تو پیر پیدا کوي. يعنی که پر (زه) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه بېله ما څخه بل څوک له دوه سوه په پوهنځي کي گرام نه وايي يا ممکن دا معنٰی ورکړي چه بېله ما څخه دي بل څوک له دوه سوه په پوهنځي کي گرام نه وايي. که پر (پوهنځي) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه زه له دوه سوه په پوهنځي کي گرام وايم او بل ځای يې نه ورسره وايم. که پر (دوه) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه له بل چا سره زه په پوهنځي کي گرام نه وايم بلکه يوازې له دوه سوه يې وايم. او که پر (گرام) باندې فشار راسي بيا دا مطلب څني اخيستل کيږي چه بېله گرام څخه کوم بل مضمون له دوه سوه په پوهنځي کي نه وايم. نو ځکه د تحقيق په وخت کي محقق بنايي چه د ژبې خبرو نه او فشارونه هم ثبت کړي څو په دې برخه کي هم د يوې ژبې د لهجو توپير او ورته والی څرگند سي.

په هغه سيمه کي چه محقق د ژبې د لهجو تحقيق کوي لومړی بايد د نوموړې سيمې يوه جغرافيايي سروې وکړي څو په دې توگه څه عمومي او ابتدايي معلومات د هغو بېلو بېلو سيمو په باره کي لاس ته راولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په هغوی کې د ښځې د استعمال توپیر ونه موجود وي . وروسته تر هغه محقق باید دوه کاره وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیایي سیمو یو لست ترتیب کړي چه په هغوی کې د ژبې هغه عناصر چه یوله بله توپیر سره لري وروسته په غوږ سره وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصرو لست ترتیب کړي چه په نومړو سیمو کې باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهم لست چه د یو لړ پوښتنو څخه مرکب دی دیوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل غوره کوي . هغه پوښتنې چه دیوه پوښتنلیک په توګه ترتیبیږي بنایي چه یوله بله سره رابطه ولري . یعني که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي وپلار ته څه وایاست، دوهم پوښتنه مو باید دا وي چه تاسي مور ته څه وایاست او وروسته پسی د خور، ورور ، ورارهٔ او داسي نورې پوښتني وکړو او هر ګړی و موضوع ته بنایي چه تغییر ورنکړو .

نوموړي لستونه چه ترتیب سول بیا نو محقق په نوموړو سیمو کې سفر کوي او په هره هغه سیمه کې چه د ده د مخه د تحقیق کولو له پاره ټاکلې ده توقف کوي . په هغه ځای کې مناسب جواب ورکوونکي (informants) پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول په یوه سیمه کې د وه جواب ورکوونکي انتخابیږي او نوموړي خلک بنایي چه داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کې لوی سوي وي او هغه مواد چه محقق یې په دغه سیمه کې راغونډوي د نوموړې ټولې سیمې د خلکو د ژبې نماینده ګي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښته ولیکي . د جواب ورکوونکي په انتخابولو کي د محقق ډیر غور لازم دی. کوم څوک چه پوښتنه ځني کیږي د هغه نوم، د هستوګني ځای، د هستوګني دځای بدلون، په نورو ژبوکي د ده معلومات، سن او داسي نور معلومات چه دژبي په بدلون کي برخه لري باید ولیکل سي . د جواب ورکوونکي عمر باید تر شپاړسو کالو زیات وي . ځکه چه بېله جزوي استثنا آتو څخه هغه څوک چه عمر یي تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کي پوره تجربه او معلومات نلري . په عمومي ډول نر ته د جواب ورکوونکي په حیث تر ښځي ترجیح ورکول کیږي . ځکه چه نر نسبت و ښځي ته په ټولنه کي په عمومي ډول له خلکو سره ډیر تماس لري . د جواب ورکوونکي فکري ذکاوت د ژبي په تحقیق کي ډیر اهمیت لري ، او هر څومره چه په ژبه کي ډیر معلومات ولري هغومره ښکلې نتیجه ولاس ته راځي . د جواب ورکوونکي خوله او غاښونه باید نواقص ونلري . ځکه چه که یي غاښونه وتلي وي یا یې مثلاً ژبه کوم عیب ولري ، ممکن د ژبي آوازونه په صحیح ډول سره ادا نکړای سي . که یو محقق وغواړي چه صحیح مواد او سم ډیټا لاس ته راولي نو ښایي چه د جواب ورکوونکي ټول اوضاع او خواص مطالعه کړي او د هغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحیح او د داد وړ جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکوونکي څخه اخیستلای سي چه دوی یو له بله سره سره وپېژني او یو د بل په خوی او بوی سره بلد سي . محقق باید په دې عقیده وي چه جواب ورکوونکی همیشه صحیح جوابونه ورکوي . نو ځکه دی باید له جواب ورکوونکي سره مباحثه ونکړي . که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله کله جواب ورکوونکی ممکن غلط جواب ورکړي خو محقق باید دلیلونه ورسره ونه وايي. ځکه تجربې ثابته کړې ده چه له جواب ورکوونکي سره دلیلونه ویل ګټه نلري او محقق کولای سي چه داسي مشکلات د خپلي ډېټا په نورو محتویاتو کي حل کړي. محقق باید د جواب ورکوونکي په مرسته او سبوونه خپل تلفظ صحیح کړي. کوم آواز یا کومه کلمه یا خبره چه محقق د هغه په تلفظ کي اشتباه ولري په جواب ورکوونکي پسی دي څو واره تکرار کړي څو صحیح تلفظ یې زده کړي او جواب ورکوونکی هم د هغه د صحت تصدیق وکړي. له جواب ورکوونکي څخه بنايي چه د ژبي په باره کي علمي پوښتني ونسي مثلاً دا باید ځني ونه پوښتل سي چه ولی د (ما احمد ولید) پرځای (زه احمد ولیدم) یا د (زه احمد وینم) پرځای (ما احمد وینم) نسو ویلای. دداسي پوښتنو جوابونه باید وروسته تر هغه چه مواد راغونډ سول او ډېټا ترتیب سوه له ډېټا څخه واخیستل سي. د تحقیق په وخت کي دي د جواب ورکوونکي لیاقت او ذکاوت وستایل سي. له جواب ورکوونکي سره ډېر صمیمانه او دوستانه وضعیت کول د محقق د بریالیتوب سبب ګرځي. په یوه وخت کي باید ډېر کار ونسي. په عمومي ډول محقق باید په یوه وخت کي تر (۴۵) دقیقې زیات کار ونکړي. یعنی وروسته تر هرو (۴۵) دقیقو باید تفریح وسي. که محقق په ورځ کي درې واره له جواب ورکوونکي سره پنځه څلوېښت دقیقې کار وکړي او نور وخت دنورو موادو په مطالعه او د ځینو ریښو او پیوندونو (affixes) په یادولو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېر کړي ممکن يوه سمه او د پام وړ ډېټا راغونډه او ترتيب کړي . خو د محقق له پاره لازمه ده چه د تحقيق په وخت کي د ژبي ځيني اساسي مواد لکه د کلمو ريښې ، ځيني لاحقې ، سابقې او د هغې ژبي داسي نور مهم عناصر زده کړي .

هر کله چه ټول مواد په نوموړي ترتيب سره راغونډ سول نو وروسته نقشې ترتيبېږي چه په هغه کي د هغو عناصر و استعمال په بېلو بېلو سيمو کي وښوول سي چه د هغه په پوښتنليک کي ترتيب سوي دي .

توماس او ايلن د امريکا د ژبپوهني نامتو پوهان دي چه د لهجوي اطلس د موادو د راغونډولو په برخه کي يې نسبتاً نوي طريقې استعمال کړي دي . چارلس ک . توماس (Charles K.Thomas) د ژبي هغه عناصر چه دی يې د لهجود معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندي يې لولي او د ټېپ ريکارډر په ذريعه يې ټېپوي . په دې طريقه کي د ده ګټه دا ده چه دی وايي داسي چا ته اړتيا نلري چه په فونېټيکس کي ډېري پوهي خاوندوي او نه دی ودې ته ضرورت پيدا کوي چه مجادله وکړي چه څه ډول سيمبولونه او علامې د څه ډول آواز ونو له پاره بايد استعمال سي . که چيري د ټېپ تخته کار وانه خيستل سي نو د ژبي مواد د تحقيق په وخت کي په ډېر دقيق ډول سره ثبتول غواړي او دا کار هغه څوک کولای سي چه په فونېټيکس کي کافي معلومات او لوړه مهارت ولري ، څو د ژبي د لهجو ټول آوازونه د هغو فونېټيکي علامو او سيمبولونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سم ولیکي چه ورته تاکل سوي دي . دغه رنګه توماس په نوموړې
طریقه سره د ډېرو خلکو دخبرو نمونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . برسېره
پر دې د ټېپولو په واسطه د ډېرداسي فونولوجیکي خواص څرګندیږي چه حتی
یوه ډېره دقیقه فونوټیکي الفبا او سیمبولونه یې هم نسي څرګندولای . د دې
طریقې یوه بله ګټه دا ده چه د عروضي خواصو (suprasegmental ch-
-aracteristics) یا په بل عبارت د ژبي په معنی کي د خجونو او فشارونو
د اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .
هیرلډ ب . ایلن (Harold B. Allen) له یوې بلي
طریقې څخه کار اخلي او هغه دا ده چه لومړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش
کوي چه داسي شیان لکه د هفتې ، دورځو یا د میاشتو نومونه وښیي
او وروسته بیا ځیني جملې ورکوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک
کړي . لکه په دې جمله کي : (د دوی ... ډېری شیدې کوي) چه جواب
ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (غوا) له پاره یې
استعمالوي . خو دا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (غوا) د کلمې پر ځای
د (کامېښي) کلمه راوړي . نو د دې د پاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه
کلمه لاس ته راولي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړي
جملې سره ورته والی ولري څو ځله تکراروي څو چه جواب ورکوونکی و دې
ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (غوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي
جملې لکه (د دوی ... لنګه سوه او ګیلګی یې راوړ) یا لکه (غویي دیوي او ... د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیدولہ پاره روزل کیږي) او داسي نور ... ټول پوښتنلیک په همدې ترتیب جواب ورکوونکی لولي او د جملو خالي ځایونه ډکوي او په همدغه وخت کي د جواب ورکوونکي جوابونه ثبتیږي . د ژبي عروضي خواص د ځینو نورو هغو مخصوصو موادو څخه لاس ته راولي چه له جواب ورکوونکي څخه یې ثبت کړي وي

دلهجوي اطلس اصطلاحات

په لهجوي اطلس کي د ژبپوهني علما ځیني اصطلاحات راوړي چه دلته یې باید په لنډ ډول سره یادونه وسي . په دې جمله کي آیسوګلاس (isogloss) یوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره استعمالیږي . دلهجوي اطلس په ترتیبولو کي ډېر مهم کار دادی چه د ژبي د مختلفو عناصرو د استعمال توپیر چه په بېلو بېلو سیمو کي موجود وي ـ وښودل سي او د هغوی ویشونه او سرحدونه وټاکل سي . هغه سرحدي لیکه چه د ژبي د یوه عنصر د استعمال توپیر په مختلفو سیمو کي وښیي آیسوګلاس بلل کیږي . ځیني آیسوګلاسونه نسبت و ځینو نورو آیسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کیږي . مثلاً کوم آیسوګلاس چه دوې لویې سیمې سره بېلوي نسبت و هغو آیسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کیږي چه ترکلیوا و وړو وړو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غیر منظم ډول سره تېرېږي . دغه کوم عنصر چه په یوه محل و دا سیمه کې استعمالیږي او دغه سیمه د یوه آیسوګلاس په واسطه احاطه سوې وي وهغې سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وایي . دغه ځیني هغه عناصر چه د استعمال تو پیر لري ممکن په پراګنده ډول سره تیت سوي وي نو ځکه آیسوګلاسونه هم د دغسي عناصرو د استعمال د ځایونو د ښوولو په غرض یو په بل سره نوتلي او ګډ وډ سره واقع سوي وي . داسي سیمې چه دغسي آیسوګلاسونه پکښې راغلي وي ګرېډېډ ایریا (graded areas) یې بولي . کله کله یو زیات شمېر - آیسوګلاسونه په یوه ځای کې سره واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خوا باندي تللي وي . هغه سیمه چه د آیسوګلاسونو د دغسي بنډلونو په واسطه سره بېله سوي وي لهجوي سیمه (dialect area) یې بولي او دغسي آیسوګلاسونه چه د بېلو سیمو په منځ کې یې یو پلن سرحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوګلاس یا هغو آیسو-ګلاسونو ته چه شمېر یې لږ وي دغه بې د بېر تغییر وړ او بدلونونه ښیي او ممکن کله کله د دغسي سیمې پر لهجه باندي یو بېل نوم کښېښوول سي .

لومړی پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته جواب ورکړي دا ده چه آیا دغه آیسوګلاسونه یا آیسوګلاس همېشه ځای پر ځای ولاړ وي او که په حرکت کې وي ، او که حرکت کوي نو پر کومه خوا باندي روان وي؟ یو آیسوګلاس یا د آیسوګلاسونو یو بنډل چه دکوم داسي سدله څنګه سره تېر سوي وي چه د خلکو په منځ کې یې رابطه او تګ راتګ قطع کړی وي په عمومي ډول د توقف په حالت کې وي . دغه بې دکوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرې څخه تر سرې پورې او له کلي څخه تر کلي پورې خپرېږي او تر هغه وخته پورې په حرکت کې وي څو چه د کوم مانع سره مخامخ سي او ودرېږي. دا مانع ممکن طبيعي وي لکه کوم غر یا کوم لوی سيند یا ممکن سياسي وي. که چيرې دا ډول مانع وجود ونلري نو سرې باید اغلباً دا سي نتيجه واخلي چه د ژبې نوموړې عنصر یا عناصر تل په حرکت کې وي او و هرې خوا ته چه لار ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبني اطلس په نقشو کې ندیوازې لیکي استعمالولای سو بلکه موږ کولای سو چه مربع ګاني، مثلثونه، دايرې او داسي نورې نخښې استعمال کړو. د مثال په توګه په پښتو کې د (ښ = ṣ) آواز په ځينو ځايو کې په (ښ = ṣ) په ځينو سيمو کې په (خ = X) او په ځينو منطقو کې په (خ = $\bar{X}$) سره تلفظ کيږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = ṣ) نوموړي درې ډوله سيمې په یوه نقشه کې وښيو، کولای سو چه په هغو ځايو کې چه (ښ = ṣ) والي د مربع، او په هغو سيمو کې چه (خ = X) والي د مثلث، او په هغو مناطقو کې چه (خ = $\bar{X}$) والي د داير و علامې کښيږدو او په دې توګه د نوموړې آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سيمو کې د نقشې پر مخ وښيو.

کله کله د ژبې کوم عنصر یا عناصر په همغه يوه ځای کې په بېل بېل ډول سره استعماليږي چه وداسي ځايو ته انتقالي سيمه (transition area) وايي. لکه د کندهار په علاقه کې چه (کښی) او (کي)

د وارې وايي مګر په ننګرهارا و ځينونورو سيمو کي (کښي) نه استعماليږي. کله کله د ژبي ځيني عناصر نوازي په هغو سيمو کي پيدا کيږي چه ګوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره ډېر تګ او راتګ نلري د دغسي سيمو له پاره د ماجنل (marginal) يعني کِناري يا ګوښه اصطلاح راوړله کيږي.

يَادُونَهْ

ژبه او ليک با يد سره بېل سي. ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندي د انسان د صوتي غړو په واسطه ادا کيږي. مګر ليک د سيمبولونو داسي يو سيستم دی چه د دغو آوازونو د ښکاره کولو د پاره په کار يږي. د عصري ژبپوهني له مخي و د غو رسم سوو سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای. نو که موږ وغواړو چه د يوې ژبي تحقيق وکړو بنايي چه خبري تر غوږ او کتني لاندي ونيسو نه ليک ؛ خصوصاً په پښتو او دې ته ورته ژبو کي چه د ټولو وولي آوازونو له پاره ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخي د نومړو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای.

د ژبو د ساختمان او جوړښت او د هغو د بېلو بېلو لهجو

د توپیر ونو څېړل او معلومول ځانله اصول او میتودلري چه دا کار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم وسي نه په غیرعلمي او اټکلي توګه.

د نرۍ ژبي د ساختمان او جوړښت له مخې یوله بله سره توپیرلري. نوځکه دیوې ژبي ساختمان او جوړښت باید د کومي بلي ژبي د ساختمان او جوړښت پراساس ترتحقیق او څېړني لاندې ونه نیول سي، بلکه هره ژبه بنایي چه د خپل ساختمان په چوکاټ کي وڅېړله سي.

ددې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توګه او په نسبتاً بشپړ ډول زده سي نو د شاګرد د مورنۍ او د هغي ژبي جوړښت او ساختمان چه شاګرد یې نوې زده کوي هرو مرو باید سره پرتله سي څو په دې توګه د نومو ړو ژبو توپیرونه څرګند سي. وروسته شاګرد باید د هغو توپیرونو په زده کړه کي ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغي ژبي سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

ـــــ پای ـــــ

لیک: نصیرحلیمي لیبنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې رسالې په ليكلو كې ماد لاندې كتابونه كتلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto. The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology, The Univ. of Michigan.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورك كتابلر اوجاغی
دولت مطبعه‌سی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library